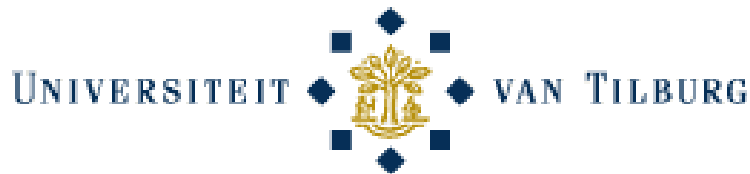

*“Zijn jullie klaar om er het **BESTE**
van te maken, jongens!”*

De rol van hoofdletters en uitroeptekens in beeldteksten.

Universiteit van Tilburg

Faculteit Geesteswetenschappen

Masteropleiding: Communicatie- en Informatiewetenschappen

Afstudeerrichting: Master Communicatie Design

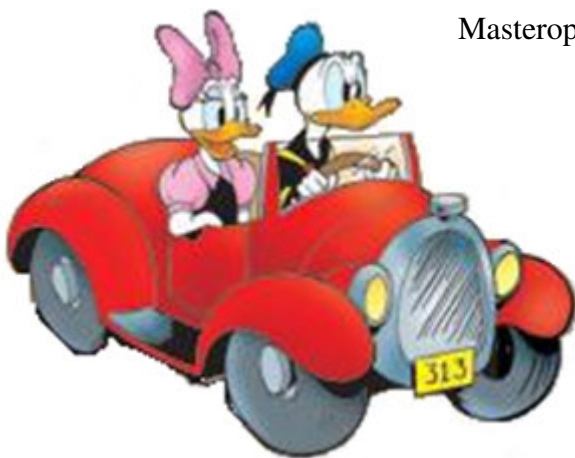
Student: Carola van Ingen

Studentnummer: 486837

Begeleider: Dr. Rein Cozijn

Tweede lezer: Dr. Carel van Wijk

Augustus 2009

Voorwoord

Na de Bachelor Bedrijfscommunicatie & Digitale Media aan de UvT leek een overstap naar een andere universiteit een prima keus. Een grotere universiteit, een andere faculteit en andere docenten waren voor mij dé kernwoorden bij het beginnen aan mijn master. Tijdens het volgen van deze master, aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, bleek ik de gemoedelijke sfeer van de Faculteit Geesteswetenschappen van de UvT toch te missen. De master Communicatie Design leek een geschikte keus als tweede master, en is dit ook zeker geweest! Niet alleen heb ik erg veel geleerd over taal en tekst, maar dankzij de colleges in kleine groepen met docenten die een persoonlijke benadering waarderen heb ik mijn masterjaar erg leuk gevonden.

De afgelopen maanden heb ik gewerkt aan mijn scriptie. Ook al was het onderwerp snel gekozen (dankzij mijn eigen ergernissen bij het lezen van Donald Duck), het uitvoeren van het onderzoek had meer voeten in de aarde. Ondanks een tegenslag met de apparatuur heb ik een mooi onderzoek neergezet, waar ik erg trots op ben.

Uiteraard was dit resultaat niet behaald zonder de hulp van een aantal mensen. Graag wil ik Rein Cozijn bedanken. Zijn enthousiasme voor het onderwerp (*“Ha ha, wat leuk!”*) heeft mijn enthousiasme hoog weten te houden. Daarbij is zijn betrokkenheid bij het onderwerp en de voortgang van mijn scriptie erg prettig geweest. Niet alleen heeft hij mij gesteund bij deze scriptie, hij heeft ook erg veel hulp geboden bij mijn VU-scriptie, die niet erg wilde vlotten afgelopen semester. Mijn speciale dank hiervoor! Tevens wil ik graag mijn vriend bedanken, waartegen ik eindeloos over Donald Duck mocht blijven zeuren, en mijn moeder die steeds weer het geduld (en het doorzettingsvermogen) heeft getoond om de scriptie door te lezen en te verbeteren.

Carola van Ingen

Augustus, 2009

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Inhoudsopgave.....	3
1. Theoretisch kader	5
1.1 Inleiding	5
1.2 Leesprocessen / verwerking van teksten	7
1.3 Typografische middelen	10
1.3.1 Hoofdletters.....	13
1.4 Interpunctie	15
1.4.1 Uitroeptekens	18
1.5 Beeldteksten.....	20
1.6 Vraagstelling en hypotheses	22
1.6.1 Hoofdletters.....	23
1.6.2 Uitroeptekens	25
2. Methode	27
2.1 Proefpersonen.....	27
2.2 Materiaal.....	27
2.2.1 Beeldverhaal.....	27
2.2.2 Materiaaltest.....	28
2.3 Design	30
2.4 Instrumentatie	31
2.4.1 Herinnering	31
2.4.2 Waardering.....	31
2.5 Procedure	32
2.6 Verwerking van de gegevens.....	32
2.6.1 Herinneringstaak	32
2.6.2 Waarderingstaak.....	33
3. Resultaten	34

3.1 Herinnering	34
3.2 Waardering.....	41
3.3 Beantwoorden hypothesen	44
4. Conclusie en Discussie	48
4.1 Conclusie en Discussie	48
4.2 Aanbevelingen	51
5. Referenties	53
Appendices.....	56
Appendix I: Onderzoeksmateriaal per conditie.....	56
Appendix II: Instructie pretest	60
Appendix III: Taken experiment.....	61

1. Theoretisch kader

1.1 Inleiding

Afbeelding 1.1. Voorbeeld van een frame met hoofdletterwoorden en uitroeptekens (Donald Duck 30-2008, p.10).

Onderzoek naar tekstenkenmerken is tot nu toe in 99% van de gevallen gericht op de inhoud van de tekst, aan vormkenmerken is geen (of nauwelijks) aandacht besteed. 'Vormkenmerken' van een tekst kunnen worden omschreven als 'de uiterlijke kenmerken van een tekst', oftewel hoe de tekst is weergegeven. In Afbeelding 1.1 is bijvoorbeeld gebruik gemaakt van verschillende vormkenmerken: de zinnen worden allemaal afgesloten met een uitroepteken en het woord 'schat' is in hoofdletters gedrukt.

Het vraagstuk waar deze scriptie op ingaat is welke rol 'tekstuele vormkenmerken', zoals bovengenoemde, spelen bij het begrijpen, onthouden en waarderen van tekst. Niet alle vormkenmerken worden in deze scriptie onderzocht. Er wordt gericht op het gebruik van hoofdletters (in de vorm van hoofdletterwoorden, zoals het woord 'schat' in Afbeelding 1.1) en uitroeptekens (als zinseindetekens). Een schrijver kan gebruik maken van deze kenmerken, bijvoorbeeld omdat dit aantrekkelijk wordt gevonden of ter ondersteuning van de tekst. Het is echter heel goed mogelijk dat door de lezer deze vormkenmerken als 'vervelend' worden ervaren.

Een genre waarin volop gebruik wordt gemaakt van zowel hoofdletterwoorden als uitroeptekens aan het eind van een zin, is beeldtekst (ook 'strip' genoemd). In Afbeelding 1.1 is te zien dat aan het

eind van iedere zin in de twee tekstballonnen een uitroepteken wordt gebruikt en dat er één woord in hoofdletters is weergegeven. Deze afbeelding is afkomstig uit de beeldtekst die in deze scriptie centraal staat, namelijk Donald Duck. Dit weekblad wordt bestudeerd, omdat het voor zowel jong als oud voor leesplezier zorgt (het heeft dus meerdere doelgroepen, wat het aantrekkelijk maakt om te bestuderen) en omdat het veelvuldig gebruik maakt van vormkenmerken als hoofdletterwoorden en uitroeptekens.

Dat er weinig bekend is over en ook nagedacht wordt over vormkenmerken van tekst, blijkt uit de reactie van een redacteur van Donald Duck, op de vraag waarom in verhalen in Donald Duck veel gebruik wordt gemaakt van hoofdletterwoorden en uitroeptekens. De eerste zin van de reactie luidde: *”Oeps! Een brief van jou met vragen die nog nooit gesteld zijn, waarop de antwoorden zo voor de hand liggend lijken (in gedachten), maar die desondanks moeilijk te verwoorden zijn.”* Vervolgens werd het volgende antwoord gegeven: *“De woorden in de tekstballonnen die kapitaal staan krijgen op deze manier extra aandacht. Ze staan als het ware tijdelijk in de spotlight. ... Het uitroepteken aan het eind van de zin staat niet voor het feit dat men schreeuwt, in dat geval gebruiken we ook KAPITALE letters, maar omdat al wat gezegd wordt belangrijk is en kort en bondig in een tekstballon moet passen. Bovendien is het optisch fraaier. Een simpele punt geeft rust tussen zinnen in een gewoon leesboek, maar stoort in een ballon.”* (Mailcorrespondentie redactie Donald Duck, 29 januari 2009).

Uit deze reactie van een redacteur van Donald Duck is af te leiden dat de redacteur geen duidelijke reden heeft voor het gebruik van hoofdletterwoorden en uitroeptekens in het weekblad. De vraag is of deze volkomen intuïtieve verklaring voor het gebruik van deze vormkenmerken in verhalen in Donald Duck hout snijdt. Daar wordt in deze scriptie onderzoek naar gedaan.

Het onderzoek is wetenschappelijk relevant, omdat er vrijwel geen onderzoek is gedaan naar de invloed van vormkenmerken op de verwerking, herinnering en waardering van een tekst. De verwachting is dat ze wel degelijk van invloed zijn.

Ook is dit onderzoek interessant, omdat eerder onderzoek met betrekking tot het gebruik van hoofdletterwoorden en uitroeptekens vooral gericht is op leerteksten en op schermteksten (teksten aangeboden op een televisiescherm, zoals Teletekst of op een computerscherm), niet op teksten die ter ontspanning worden gelezen. Het is vernieuwend om de theorieën die zijn ontwikkeld aan de hand van onderzoek naar leerteksten, zowel met betrekking tot typografie als met betrekking tot interpunctie, toe te passen op beeldteksten.

De maatschappelijke relevantie van deze scriptie uit zich vooral in een opkomende ‘hype’ van ‘verstripping’: literaire werken worden omgezet in een beeldtekst. Deze beeldtekst wordt dan een ‘graphic novel’ genoemd, wat aangeeft dat het een beeldtekst is over een serieus literair werk (Weiner,

2003). In deze scriptie is niet gekozen voor een serieus literair werk in de vorm van een beeldtekst (dus geen ‘*graphic novel*’) maar voor een niet-literair verhaal in de vorm van een beeldtekst. De vorm en de manier waarop de tekst is aangeboden is echter gelijk in beide vormen van de beeldtekst. De onderzoeksresultaten die uit deze scriptie voortvloeien zijn dus ook op ‘*graphic novels*’ van toepassing.

De praktische relevantie van het onderwerp is vanuit het oog van de lezer te bekijken. Voor een lezer is het prettig om een tekst aangeboden te krijgen die goed leesbaar is. Uiteraard gaat het er bij een beeldtekst niet om dat de tekst zo snel mogelijk gelezen kan worden. Echter, wanneer een lezer een tekst snel kan lezen (de leestijden zijn kort), dan kan hieruit wel opgemaakt worden dat een tekst niet lastig te lezen is voor deze persoon.

In deze scriptie zal allereerst een theoretisch kader worden geschetst, waarin de belangrijkste theorieën met betrekking tot verwerking van teksten (Paragraaf 1.2), typografie (Paragraaf 1.3), interpunctie (Paragraaf 1.4) en beeldteksten (Paragraaf 1.5) naar voren zullen komen. Vervolgens wordt de onderzoekopzet uitgelegd (Hoofdstuk 2). Dit leidt tot de onderzoeksresultaten, die in Hoofdstuk 3 worden toegelicht. Ten slotte zal in Hoofdstuk 4 een conclusie worden getrokken uit de resultaten en komen eventuele tekortkomingen en mogelijkheden voor vervolgonderzoek aan bod.

1.2 Leesprocessen / verwerking van teksten

Het begrijpen van een tekst houdt niet alleen in dat een lezer in staat is om woorden te lezen en te herkennen. Tevens moeten verbanden worden gelegd tussen de woorden. Deze moeten logisch en betekenishebbend zijn. Niet alle verbanden kunnen rechtstreeks uit een tekst gehaald worden, sommige moet de lezer zelf leggen. Deze verbanden die een lezer zelf moet leggen worden ‘inferenties’ genoemd. Het verschil tussen een verband dat uit een tekst kan worden afgeleid en een inferentie wordt met onderstaande voorbeelden duidelijk gemaakt.

1a. Ik ging op de fiets naar school. Daar aangekomen zette ik mijn fiets in de stalling.

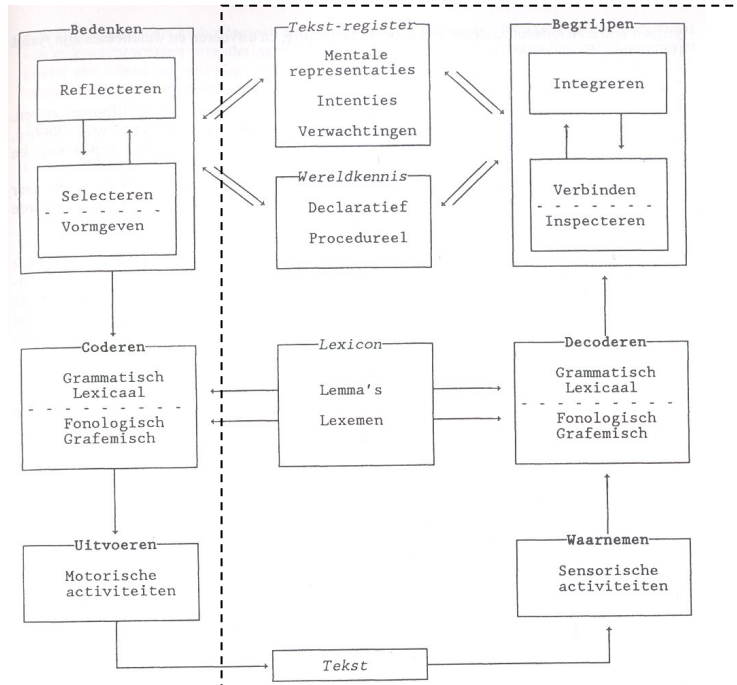
1b. Ik ging naar school. Daar aangekomen zette ik mijn fiets in de stalling.

In voorbeeld 1a is het verband tussen de zinnen duidelijk: de persoon ging naar school op de fiets en zette daar de fiets in de stalling. In voorbeeld 1b moet de lezer zelf afleiden dat de persoon op de fiets naar school ging, die informatie wordt namelijk niet expliciet gegeven. De lezer moet in dit voorbeeld dus zelf een inferentie maken. Uit deze voorbeelden blijkt dat een tekst niet als vanzelf wordt begrepen door een lezer. De tekst moet verwerkt worden.

Het proces dat een rol speelt bij het verwerken van een tekst kan duidelijk worden gemaakt met het ‘Psycholinguïstisch model van schrijven en lezen’ van Van der Pool en Van Wijk (1995), weer-

gegeven als Figuur 1.1. Het is een model dat zowel het proces van het schrijven van teksten als dat van het lezen van teksten weergeeft. Omdat in deze scriptie het leesproces centraal staat, zal alleen gericht worden op deze kant van het model (het rechter gedeelte van Figuur 1.1, omrand met een stippellijn).

Figuur 1.1 Psycholinguïstisch model van schrijven en lezen, (Van der Pool & Van Wijk, 1995, p.201)

In het 'Psycholinguïstisch model van schrijven en lezen' is te zien dat het lezen van een tekst in verschillende fasen verloopt en waarbij diverse processen plaatsvinden. Deze fasen zijn in het model apart weergegeven. Wanneer een lezer een tekst krijgt aangeboden, zal deze de tekens in die tekst waarnemen. In het figuur valt dit in de fase 'waarnemen', waar 'sensorische activiteiten' plaatsvinden. Deze tekens worden gedecodeerd. Dit houdt in dat woorden worden gevormd op basis van de grammaticale en lexicale kenmerken van de tekens. Ook worden (deel)zinnen opgebouwd aan de hand van de syntactische structuur van de gevormde eenheden (woorden). Ten slotte zullen deze gevormde eenheden aan elkaar worden gekoppeld. Dit wordt verrijkt met de wereldkennis die de lezer al bezit. Het resultaat van deze tekstverwerking is een mentale representatie.

Zoals in het 'Psycholinguïstisch model van schrijven en lezen' is aangegeven, worden de deelprocessen 'decoderen' en 'begrijpen' beïnvloed door verschillende componenten. Tijdens het decoderen van de tekens, zal de lezer een beroep doen op de talige informatie die aanwezig is in de lemma's (syntactische en semantische informatie) en lexemen (fonologische en morfologische informatie). Zo zal de lezer bijvoorbeeld weten dat het werkwoord 'krijgen' drie rollen bevat, namelijk de rol van het geven van het object, de rol van het ontvangen van het object en de rol van het object dat wordt over-

gedragen. Deze informatie is aanwezig in het lemma. Informatie die uit het lexeme gehaald kan worden is informatie over bijvoorbeeld de klemtoon van een woord.

De fase ‘begrijpen’ in het model wordt beïnvloed door de wereldkennis en het tekstregister van de lezer. Wereldkennis bestaat uit een declaratieve component, die de encyclopedische kennis van de lezer bevat (wat is de hoofdstad van Zuid-Holland?) en een procedurele component, die de kennis die de lezer van procedures heeft bevat. Een lezer weet bijvoorbeeld dat wanneer deze buiten in de regen loopt, hij nat wordt. Deze kennis valt onder de procedurele kennis (kennis van “als...dan”). Het tekstregister van een lezer kan worden gezien als een informatiebron. Deze bevat bijvoorbeeld kennis van tekstgenres. Op grond van deze kennis kan de lezer verwachtingen hebben ten aanzien van de tekststructuur en het genre. De aanwezige kennis in het tekstregister van een lezer komt voort uit eerdere ervaringen met een tekst. Zo zal een lezer na het lezen van “Er was eens...” verwachten dat er een sprookje wordt verteld. De intentie van de lezer bepaalt welke informatie wordt onthouden.

Zoals aangegeven in het model, is het uiteindelijke resultaat van het lezen van zinnen in een tekst het vormen van een mentale representatie van de tekst. Braet (2000) stelt dat, voordat de lezer dit bereikt heeft, er twee tussenstappen worden gemaakt. De stap voorafgaand aan het vormen van een mentale representatie is het vormen van een propositionele representatie (dit komt overeen met ‘decoderen’ in het figuur van Van der Pool & Van Wijk, 1995). Hierin wordt bij ieder predikaat één of meerdere argumenten gevoegd (zoals het toevoegen van drie rollen bij het predikaat ‘krijgen’). Voorafgaand aan het vormen van een propositionele representatie, vormt de lezer een oppervlakterepresentatie. Dit is een representatie van de letterlijke vorm (vormkenmerken) van de zin. Deze representatie blijft niet lang in het hoofd van de lezer. De letterlijke woorden en woordvolgorde worden snel vergeten, de betekenis ervan blijft echter hangen bij de lezer. In de inleiding is verteld dat het gebruik van hoofdletters (een geheel woord in kapitalen weergegeven) en uitroeptekens centraal staat in deze scriptie. De vraag is of deze vormkenmerken (die op oppervlakteniveau bij de lezer binnenkomen) een inhoudelijke betekenis met zich meedragen en mee worden gedragen in het proces van de verwerking van de tekst, of dat deze alleen op oppervlakteniveau een rol spelen.

De vormkenmerken ‘hoofdletters’ en ‘uitroeptekens’ vallen onder de noemer ‘stijlkenmerken’. Het zijn kenmerken waaraan de stijl van de tekst herkend kan worden. Er zijn twee soorten stijlkenmerken te onderscheiden: kenmerken onder te verdelen in typografische middelen (zoals hoofdlettergebruik) en kenmerken onder te verdelen in interpunctie (zoals uitroeptekens). Beide kunnen de nadruk leggen op tekstgedeelten (Jonassen, 1982). Verschil tussen de twee stijlkenmerken is dat typografische middelen over een tekst heen kunnen worden gebruikt, op discourse niveau, terwijl interpunctie altijd binnen een zin wordt gebruikt, op zinsniveau (Waller, 1980). Typografische

middelen kunnen bijvoorbeeld een structuur aangeven in een gehele tekst. Door het lezen van de typografische elementen kunnen de belangrijkste tekstelementen worden onderscheiden. Dit heeft niet altijd betrekking op de gehele tekst. In het geval van het gebruik van hoofdletterwoorden wordt slechts één woord in kapitalen gedrukt en dit heeft geen betrekking op de gehele tekst. Interpunctie geeft alleen de structuur aan binnen een zin. Een uitroepteken aan het eind van de zin geeft aan dat deze zin meer nadruk heeft dan een zin die eindigt met een punt. Doordat interpunctie in sommige gevallen gelijkenis vertoont met kenmerken van typografie, zou je kunnen stellen dat interpunctie als een bijzondere vorm van typografie gezien kan worden. Om deze reden worden deze twee soorten vormkenmerken apart behandeld. Binnen typografie en interpunctie kunnen verschillende typen onderscheiden worden. In deze scriptie zal, zoals gezegd, ingegaan worden op hoofdletters en uitroeptekens.

In de volgende paragrafen zal kort uiteengezet worden wat typografie en interpunctie inhouden en wat hierover bekend is in de literatuur. Ook zal worden ingegaan op hoofdletters en op uitroeptekens.

1.3 Typografische middelen

‘Typografie’ is een dynamisch systeem van tegenstellingen tussen de tekst en de achtergrond hiervan (Kahn & Lenk, 1998). Hiermee wordt bedoeld dat bepaalde elementen herkenbaar zijn in een tekst, doordat deze in contrast staan met de rest van de tekst. Dit contrast kan bijvoorbeeld worden gevonden in de vorm of het formaat van de tekst (of een deel daarvan). Wanneer een woord in een tekst in HOOFDLETTERS gedrukt staat, zal dit als contrast ervaren worden met de rest van de tekst, die in kleine letters is weergegeven. Om dit op te merken hoeft de lezer de woorden afzonderlijk nog niet verwerkt te hebben. Wanneer een lezer bijvoorbeeld een aantal bolletjes of streepjes onder elkaar ziet staan, zal deze direct opmerken dat het gaat om een opsomming, nog voordat de tekst is gelezen.

Typografische middelen kunnen op woordniveau, zinsniveau, het niveau van de alinea en paragraaf en op het niveau van de gehele tekst voorkomen. Hieronder is een overzicht weergegeven (Burger & De Jong, 1997; Van der Horst, 1990). Deze lijst is niet uitputtend, maar bevat de veelgebruikte typografische middelen.

- Woordniveau: bepaalde woorden kunnen
 - **Vet**;
 - *Cursief*;
 - Onderstreept, of in
 - HOOFDLETTERS weergegeven worden.

- Zinsniveau:
 - Een citaat kan worden gegeven wanneer een stuk tekst is overgenomen van anderen. Dit wordt dan tussen aanhalingstekens geplaatst.
- Alinea:
 - Een aantal zinnen dat samen één geheel vormt qua inhoud wordt afgezonderd van de rest van de tekst door te starten met een nieuwe regel.
- Paragraaf:
 - Een paragraaf heeft een titel, een kopje genoemd. Bijvoorbeeld: in deze paragraaf is het kopje: “1.3 Typografische middelen”.
 - Een opsomming (een indeling of onderverdeling van een stuk tekst) kan worden weergegeven met bijvoorbeeld een streepje of een bolletje (zoals in deze opsomming is gedaan).
 - Een tabel en een grafiek geven een overzicht van een grote hoeveelheid gegevens.
- Gehele tekst:
 - De uitlijning van een tekst laat de tekst er als een geheel uitzien.
 - De koptekst en voettekst van een tekst bevatten bijvoorbeeld paginanummering en de titel van de gehele tekst. Door het toevoegen van deze elementen wordt de tekst een geheel: de lezer ziet welke elementen bij elkaar horen.

Typografische middelen kunnen de structuur in een tekst (of in een zin in de tekst) aangeven. Er wordt een relatie gegeven tussen de woorden en de zinnen, doordat deze op eenzelfde manier zijn afgebeeld of afgebakend (Kahn & Lenk, 1998; Waller, 1980). Bijvoorbeeld, doordat de kop van deze paragraaf vetgedrukt is en met ‘1.3’ is aangegeven, is duidelijk dat een nieuwe paragraaf is begonnen en dat niet met de vorige paragraaf wordt doorgegaan.

Met het gebruik van typografische middelen wordt de tekst overzichtelijker gemaakt voor de lezer. Deze weet waar op gelet moet worden en wat als belangrijk wordt aangegeven. De boodschap van de schrijver wordt hierdoor dus benadrukt (Burger & De Jong, 1997; Hartley, 1986; Jonassen, 1982, 1985; Lorch, 1989).

Jonassen (1982) onderscheidt drie verschillende aspecten van typografische middelen: conventionele, representatieve en associatieve aspecten. Het conventionele aspect is een weergave van woorden, die van vroeger uit zo is afgesproken. Het alfabet, bijvoorbeeld, is gebaseerd op een visuele conventie die verder geen invloed heeft op de manier waarop de letters moeten worden uitgesproken.

Een tweede aspect is het representatieve aspect. Sommige woorden worden vocaal benadrukt (bijvoorbeeld wanneer wordt geschreeuwd). Dit kan worden gevisualiseerd (op papier) door

middel van typografische middelen die extra nadruk krijgen. Een voorbeeld is hieronder weergegeven:

2a. Dat is mijn auto.

2b. Dat is mijn AUTO.

In voorbeeld 2b wordt door het gebruik van hoofdletters voor het woord 'auto' benadrukt dat het gaat om de auto van de spreker (en niet om een ander object). In een situatie waarin bijvoorbeeld iemand 's nachts met iets scherp langs een object krast en de eigenaar van het object uitspraak 2b doet, is voor te stellen dat dit een wanhopige uitroep is. Typografie zorgt er in dit voorbeeld voor dat de wanhoop van de spreker wordt kenbaar gemaakt. Deze nadruk wordt in voorbeeld 2a, waarin geen gebruik wordt gemaakt van dit typografische middel, niet gelegd.

Typografische middelen kunnen dus de werkelijkheid representeren. Een andere benaming voor dit effect zou het 'prosodisch effect' kunnen zijn (een omschrijving van prosodie is: 'leer van de toonvorm'). Bedoeld wordt dat de vorm van de tekst gebruikt kan worden om de toon weer te geven. Wanneer hoofdletters worden weergegeven kan dit betekenen dat er wordt geschreeuwd, bijvoorbeeld uit woede. Het kan hierbij gaan om de gevoelens van de schrijver, maar ook om de gevoelens van het karakter dat wordt beschreven door de schrijver. Hier wordt in paragraaf 1.4 verder op ingegaan.

Ten slotte hebben typografische middelen een associatief aspect. Speciale middelen (bijvoorbeeld lettertype) kunnen worden gebruikt om associaties op te roepen. Wanneer bijvoorbeeld het lettertype van een bankbiljet wordt gebruikt voor de advertentie van een bepaald product, zal men dit lettertype herkennen als dat van een bankbiljet en het product daardoor met 'waardevol' gaan associëren. Typografische middelen kunnen dus associaties oproepen.

In deze scriptie zal worden gericht op het tweede aspect, het representationele aspect. Er wordt onderzocht wat het effect is van hoofdlettergebruik en het gebruik van uitroeptekens op de verwerking, herinnering en waardering van een tekst.

Jonassen (1985) geeft drie richtlijnen voor het effectief gebruik van typografische middelen (overzicht en nadruk geven):

1. Gebruik een typografisch middel alleen wanneer het doel volledig helder is. De lezer moet direct begrijpen waarom het middel is toegepast in het betreffende tekstgedeelte, zonder dat hier uitleg bij nodig is.
2. Gebruik een typografisch middel spaarzaam. Een middel moet alleen de belangrijkste tekstgedeelten weergeven, zodat de lezer in het tekstverwerkingsproces hier op kan focussen. Gebruik daarom het middel alleen als het echt noodzakelijk is.
3. Vermijd ingewikkeld gebruik van typografische middelen. Een middel wordt mogelijk ingewikkeld gebruikt, wanneer deze op te veel verschillende manieren wordt toegepast. Wanneer een auteur

bijvoorbeeld woorden in hoofdletters zet om nadruk te geven, wordt dit ingewikkeld wanneer steeds verschillende woordsoorten worden benadrukt (werkwoorden en zelfstandig naamwoorden door elkaar heen). Het is dan lastig voor de lezer om te begrijpen waarom juist deze woorden belangrijk zijn in de tekst.

Zoals in het overzicht van typografische middelen is weergegeven kunnen typografische middelen een divers bereik hebben (van woordniveau tot het niveau van de gehele tekst). Middelen als ‘kopjes’ komen in de gehele tekst terug (geven een structuur aan over een hele tekst) en hebben daardoor een groot bereik. Sommige typografische middelen (zoals hoofdletters) zijn te specifiek om grote tekstgedeelten te benadrukken (Lorch, 1989). Ten eerste kunnen ze alleen gekoppeld worden aan de informatie die ze willen benadrukken (ze maken deel uit van deze informatie). Hierdoor wordt ambiguïteit tegengegaan. Dit maakt ook dat deze typografische middelen een klein bereik hebben. Een hoofdletterwoord bijvoorbeeld, geeft alleen nadruk aan dat bepaalde woord en niet aan een gehele paragraaf of een gehele tekst. Ten slotte (en hiermee samenhangend) geven deze typografische middelen een direct signaal af aan de woorden. Daardoor is het direct duidelijk wat de nadruk krijgt in de tekst.

In deze scriptie staat niet ‘typografie’ als compleet concept centraal, maar wordt er één typografisch middel uitgelicht, namelijk hoofdletters. Hierbij gaat het niet om de eerste letter van het woord in kapitalen, maar om het gehele woord.

1.3.1 Hoofdletters

Hoofdletters (in hoofdletterwoorden) hebben verschillende functies. Halink (2001) geeft er twee. Een eerste functie van hoofdletters is het markeren van woorden als bijzonder. In de zin “Ik heb een NIEUWE auto gekocht” is duidelijk dat de auto die gekocht is nieuw is en niet tweedehands. Deze nadruk zou niet worden gelegd als de schrijver de zin had geschreven als “Ik heb een nieuwe auto gekocht”. Een tweede functie van hoofdletters is het accentueren van woorden om de aandacht te trekken. In een affiche voor een feest, zou bijvoorbeeld kunnen staan: “Feest. Op 3 april wordt het nieuwe winkelcentrum geopend...”. Wanneer er zou staan: “FEEST. Op 3 april wordt het nieuwe winkelcentrum geopend...” wordt de aandacht van de lezer direct getrokken naar het woord ‘feest’. Lorch, Lorch en Klusewitz (1995) geven aan dat het weergeven van een woord in hoofdletters niet leidt tot meer aandacht voor de gehele tekst, maar voor meer aandacht voor het tekstelement waar de hoofdletters in voorkomen. De functie van hoofdletters beperkt zich dus tot een kort tekstgedeelte.

Hoofdletters hebben een aantal kenmerken. Een eerste kenmerk is de vorm van de letters. Woorden die volledig in hoofdletters zijn weergegeven hebben allemaal een gelijke hoogte. Dit staat in tegenstelling tot woorden in kleine letters en waar stokjes en krullen aan zitten. Vergelijk bijvoorbeeld het woord ‘HOOFDLETTERS’ met het woord ‘hoofdletters’. In het woord dat in kleine letters is weergegeven, komen duidelijke vormverschillen voor (de letters h, d en l hebben bijvoorbeeld stokjes naar boven en de letter f heeft een krul). Deze vormverschillen komen niet voor in het woord dat in hoofdletters geschreven is, daarin hebben alle letters een gelijke grootte. Een nadeel van deze ontbrekende vormverschillen is dat deze woorden minder goed te herkennen zijn dan woorden waarin de vormverschillen wel voorkomen. Het gevolg is dat woorden in kleine letters gemakkelijker te herkennen zijn en beter te lezen dan hoofdletterwoorden (Jonassen, 1982; Kahn & Lenk, 1998). Een uitzondering hierop betreft blokken nieuwstekst. Doordat in een blok nieuwstekst alles in hoofdletters wordt weergegeven is duidelijk dat het gaat om een ‘blok’ van tekst (met weinig ruimte tussen de regels). Dit maakt de tekst overzichtelijk.

Een tweede kenmerk van het gebruik van hoofdletters is dat ze niet alleen de aandacht van de lezer trekken, maar deze lezer ook afleiden. Hoofdletterwoorden lijken tegen ons te schreeuwen en lijken soms zelfs een beetje boos (Halink, 2001). Een voorbeeld hiervan is hieronder aangegeven.

3a. Ik heb het je toch gezegd. Ik zou dat doen.

3b. Ik heb het je toch gezegd. IK zou dat doen.

In voorbeeld 3a is het onduidelijk waar de nadruk van de tweede zin op wordt gelegd. In voorbeeld 3b is het duidelijk dat de nadruk op het woord ‘ik’ ligt. Hiermee wil de schrijver duidelijk maken dat hij degene is die het zou doen en dat hij geen tegenspraak duldt. De schrijver komt in dat voorbeeld geïrriteerder en minder mild over op de lezer dan in voorbeeld 3a.

Om een schreeuwend effect van hoofdletters tegen te gaan en om ervoor te zorgen dat deze de lezer niet afleiden van de boodschap van de tekst, zouden hoofdletters, zoals aangegeven in de richtlijnen voor het gebruik van typografische middelen (van Jonassen, 1985), alleen gebruikt moeten worden wanneer dat echt nodig is.

In deze paragraaf heeft het typografische middel ‘hoofdletters’ centraal gestaan. Duidelijk is nu dat hoofdletters belangrijke onderdelen van een zin benadrukken en hiermee niet alleen de aandacht van de lezer trekken, maar deze lezer ook kunnen afleiden. Doordat hoofdlettergebruik de mate waarin een woord belangrijk is aangeeft, zou je kunnen verwachten dat een lezer deze woorden beter zal onthouden dan de woorden eromheen.

Tevens is gesteld dat woorden die in hoofdletters zijn gedrukt minder goed te herkennen zijn voor een lezer. Dit zou er toe kunnen leiden dat een lezer langer doet over de verwerking van hoofdletterwoorden dan over de verwerking van woorden die gedrukt zijn in kleine letters.

Een tweede vormkenmerk dat centraal staat in deze scriptie is ‘interpunctie’. Zoals al eerder is gesteld, heeft interpunctie in de meeste gevallen een kleiner bereik dan typografie. Interpunctie heeft alleen betrekking op zinnen.

1.4 Interpunctie

Door het gebruik van interpunctie in een zin wordt aan de lezer duidelijk gemaakt op welke manier de zin zou moeten worden ingedeeld en uitgesproken. Interpunctie maakt de structuur en de toon van de zin kenbaar aan de lezer (Singleton, 1944). Dit laatste wordt door Chafe (1988) het ‘verscholen prosodisch effect’ genoemd. De bedoeling van de vorm van de tekst ligt namelijk verscholen in de interpunctie ervan. Met andere woorden: op welke manier de tekst moet worden gelezen (waar zitten pauzes tussen de zinnen, welke intonatie moet worden gebruikt) kan met interpunctie duidelijk worden gemaakt.

Burger en De Jong (1997) geven tien interpunctiesignalen die als meest toonaangevende signalen kunnen worden gebruikt:

1. *Punt*: zinnen worden doorgaans afgesloten met een punt. Het is een zinseindeteken.
2. *Komma*: wordt geplaatst wanneer dit volgens de regels van de komma moet en wanneer het duidelijkheid creëert of een pauze schept tussen zinnen.
3. *Dubbele punt*: is een aankondiging van een citaat, opsomming, voorbeeld, definitie, conclusie, etc.
4. *Puntkomma*: heeft een dubbele functie en scheidt een zin als een punt, maar verbindt deze zin tegelijkertijd als een komma. Dit wordt alleen gebruikt in zinnen die te duidelijk gescheiden zouden worden door een punt, maar te onsamenhangend zijn voor het gebruik van een komma.
5. *Vraagteken*: sluit de zin vragend af.
6. *Uitroepteken*: sluit een zin af als opgewonden, gespannen of verontwaardigd.
7. *Gedachtepuntjes*: geven een pauze aan, geven aan dat een opsomming of citaat onvolledig is of geven aan dat een gedachte is weggelaten.
8. *Gedachtestreep*: roept vaart en spanning op, of geeft toevoegingen en terzijdes meer nadruk dan dat met komma's of haakjes kan worden gedaan.

9. *Haakjes*: geeft terzijdes aan, geeft toevoegingen of verklaringen, geeft de betekenis ‘of’, en geeft verwijzingen weer.

10. *Aanhalingstekens*: laat iemand anders dan de schrijver aan het woord, geeft aan dat het om het woord gaat en niet om de betekenis, attendeert de lezer op ironie, markeert bepaalde termen of titels van boeken, cd’s, etc..

Verschillende wetenschappers hebben een tweedeling in interpunctie voorgesteld. De oudste tweedeling is afkomstig van Waller (1980). Deze deelt interpunctie op in ‘syntactische theorieën’ en ‘elocutietheorieën’. Volgens de syntactische theorieën is interpunctie een manier om zinnen te segmenteren, waardoor de grammaticale structuur van de zin duidelijk wordt. Elocutietheorieën geven aan dat interpunctie wordt gebruikt om pauzes in zinnen weer te geven. Hierbij geeft een punt een grotere pauze weer dan een komma. Leestekens zijn niet bedoeld om emoties en gevoelens weer te geven, maar om de lezer te helpen zich een weg te banen door de structuur en betekenis van een tekst. Deze tweedeling van Waller (1980) komt overeen met die van Vervoorn (1981), die de syntactische theorie van Waller (1980) de ‘rationele visie’ noemt en de elocutietheorie de ‘romantische visie’. Vervoorn (1981) geeft aan dat de romantische visie stelt dat: “... geschreven taal slechts de gebrekkige weergave is van de eigenlijke taal: de gesproken taal. Alle subtiele variaties in toonhoogte ... die de gevoelens van de spreker laten blijken, worden op papier gebrekkig weergegeven door de leestekens” (Vervoorn, 1981, p. 9). De indeling van Jonassen (1982) sluit op beide bovenstaande tweedelingen aan: interpunctie vervult een syntactische rol en een voordrachtsrol. Het verschil tussen de syntactische rol en de voordrachtsrol kan met het volgende voorbeeld worden uitgelegd. Wanneer een komma in de tekst is weergegeven, zou dit volgens de syntactische rol van interpunctie aangeven dat twee zinnen gescheiden worden. De voordrachtsrol zou hier echter aangeven dat een pauze wordt ingelast tussen het eerste dat wordt gezegd en dat wat er op volgt.

In bovenstaande theorieën komt naar voren dat interpunctie emoties in een tekst kan weergegeven. Dit kunnen de emoties van de schrijver zijn, maar ook de emoties van het karakter dat de schrijver beschrijft. Bijvoorbeeld, wanneer een schrijver in een beeldtekst schrijft: “Ik ben woedend omdat je je kamer nu nog niet hebt opgeruimd!”, zal deze niet zelf woedend zijn, maar het karakter dat wordt beschreven. Echter, wanneer een moeder een briefje op de deur van haar dochter plakt met deze boodschap, wordt de boosheid van de moeder uitgedrukt. Met behulp van leestekens wordt de prosodie van de tekst uitgedrukt: hoe (met welke emoties) geeft een schrijver zichzelf of zijn karakters weer. Prosodie van een tekst wordt duidelijk gemaakt aan de lezer door middel van het gebruik van interpunctie (Chafe, 1988). Doordat de lezer bijvoorbeeld in de zin “Heb je je kamer nu nog niet opgeruimd!” ziet

dat deze wordt afgesloten met een uitroepteken, zal deze kunnen concluderen dat de persoon die de zin uit, boos is. Prosodie kan dus worden afgeleid uit de gebruikte interpunctie.

Interpunctie stuurt, net als typografie, de lezer door de tekst heen. Het geeft betekenis aan de tekstgedeelten (Britton & Glynn, 1987; De Beaugrande, 1984). Interpunctie kan de nadruk leggen op bepaalde zinsdelen. In de zin “We gaan morgen naar het strand, dat wist je toch?” wordt door het gebruik van de komma en het vraagteken duidelijk gemaakt dat de stelling “We gaan morgen naar het strand” niet zo vanzelfsprekend was als de schrijver van tevoren dacht. De komma geeft de aarzeling weer (een pauze tussen twee zinnen) en het vraagteken geeft de onzekerheid van de schrijver aan.

Niet alleen geeft interpunctie een reactie weer op de zinnen, maar hij creëert deze ook. Het bovengenoemde voorbeeld (“We gaan morgen naar het strand, dat wist je toch?”) is de reactie die op de zinnen wordt gegeven door de interpunctie: de boodschapper is onzeker (vandaar het vraagteken). De reactie die met deze vorm van interpunctie wordt gecreëerd is een antwoord: wanneer er een vraag wordt gesteld, wordt daar een antwoord op verwacht. Ook geeft interpunctie de structuur weer binnen zinnen en laat zien welke zinsdelen bij elkaar horen (De Beaugrande, 1984). Dit kan duidelijk worden gemaakt aan de hand van het volgende voorbeeld.

4a. De vrouwen, van wie de mannen in de oorlog zijn omgekomen, krijgen een schadevergoeding.

4b. De vrouwen van wie de mannen in de oorlog zijn omgekomen, krijgen een schadevergoeding.

In voorbeeld 4a wordt met het gebruik van twee komma's een bijzin onderscheiden. Hierdoor krijgt de zin de betekenis ‘de (alle) vrouwen krijgen een schadevergoeding (en hun mannen zijn in de oorlog omgekomen)’. Voorbeeld 4b heeft een andere betekenis, doordat er één komma is weggelaten: ‘alleen de vrouwen van wie de mannen in de oorlog zijn omgekomen, krijgen een schadevergoeding’. Zo zie je dat de komma aangeeft welke onderdelen van de zin bij elkaar horen en welke als apart kunnen worden gezien. Door het gebruik van de komma verandert de structuur van de tekst en dus de betekenis.

In deze scriptie staat niet het concept ‘interpunctie’ centraal, maar wordt aandacht besteed aan één vorm hiervan, namelijk het uitroepteken.

1.4.1 Uitroeptekens

Een uitroepteken dient als middel om een uitspraak extra te benadrukken (De Beaugrande, 1984; Van der Horst, 1990). Het kent extra gewicht toe aan de uitspraak en geeft zekerheid. Wanneer het uitroepteken tussen haakjes is geplaatst, kan het uitdrukking geven aan de onzekerheid van de schrijver, ironie of sarcasme (Wels, 1996). Hier wordt echter geen aandacht aan besteed in deze scriptie.

De communicatieve functie van het uitroepteken is dezelfde als een stemverheffing bij mondelinge communicatie: het drukt vooral een emotionele toestand uit en verduidelijkt niet de boodschap (Vervoorn, 1981). In zakelijke taal heeft het uitroepteken geen functie, hier hoort namelijk de kracht van de communicatie vanuit de argumenten te komen en niet vanuit stemverheffing. Dit wordt bevestigd door Van der Horst (1990), die stelt dat uitroeptekens een emotionele toestand weergeven, die in sommige situaties (zoals een zakelijke tekst) vermeden moet worden. Een voorbeeld van een zakelijke tekst, waarin duidelijk wordt dat uitroeptekens vermeden moeten worden, is hieronder weergegeven. Het betreft een tekst met wijzigingen voor een wetsvoorstel van de tweede kamer [1].

- 6a. Voorts zijn enige redactionele wijzigingen aangebracht teneinde te voldoen aan de aanwijzingen voor de regelgeving. In de artikelen 16 en 16b van de Auteurswet 1912 zijn de leden geschrapt die ten opzichte van het huidige recht ongewijzigd zijn gebleven. In artikel 7, eerste lid, van de Wet op de naburige rechten is de eerste zin geschrapt die ten opzichte van het huidige recht ongewijzigd is gebleven.
- 6b. Voorts zijn enige redactionele wijzigingen aangebracht teneinde te voldoen aan de aanwijzingen voor de regelgeving! In de artikelen 16 en 16b van de Auteurswet 1912 zijn de leden geschrapt die ten opzichte van het huidige recht ongewijzigd zijn gebleven! In artikel 7, eerste lid, van de Wet op de naburige rechten is de eerste zin geschrapt die ten opzichte van het huidige recht ongewijzigd is gebleven!

In voorbeeld 6b zijn de punten uit de tekst van voorbeeld 6a vervangen door uitroeptekens. Uiteraard is dit een extreme verandering, maar hierdoor wordt wel gesuggereerd dat er, door het toevoegen van uitroeptekens, meer emoties in de tekst worden gebracht. In plaats van slechts een mededeling, zoals die in voorbeeld 6a werd gedaan, wordt hier nu een emotie bij weergegeven. De schrijver is duidelijk ergens ontsteld of verontwaardigd over, de zinnen lijken naar de lezer geschreeuwd te worden.

Wanneer uitroeptekens worden gebruikt in humorvolle teksten wordt de indruk gewekt van ‘ingeblikt gelach’: er wordt van te voren (dus door de schrijver) aangegeven wanneer de lezer dient te lachen. F. Scott Fitzgerald heeft eens gesteld dat het gebruik van uitroeptekens in teksten van dit genre net zoets is als het lachen om je eigen grappen (Truss, 2003).

Uitroeptekens kunnen aan het eind van verschillende soorten zinnen staan (De Beaugrande, 1984;

Van der Horst, 1990; Wels, 1996). Een eerste soort zin is een bewering: er wordt een mening gegeven waar iemand zich aan vasthoudt. Een voorbeeld hiervan is: “Ze kunnen ons net zo goed opsluiten!”. Het uitroepteken benadrukt deze standvastige mening.

Een tweede soort zin die kan worden afgesloten met een uitroepteken is een vraag. Een voorbeeld hier van is: “Hoe kon ze zo stom zijn!”. Doordat deze zin wordt afgesloten met een uitroepteken wordt duidelijk dat dit geen vraag is waar men direct een antwoord op verwacht, maar meer een uitroep in vragende vorm.

Een derde vorm is een zinsfragment dat kan worden afgesloten met een uitroepteken. Hierin krijgt ieder apart fragment een uitroepteken aan het eind om nadruk te geven, waardoor de samenhang tussen de zinnen duidelijk wordt. Een voorbeeld is: “Televisie! Radio! Internet! Overal is het te horen!”. In dit voorbeeld is het duidelijk dat ieder zinsdeel nadruk krijgt door het uitroepteken. Doordat alle delen naast elkaar een uitroepteken hebben gekregen wordt de samenhang aangegeven.

Een laatste soort zin die kan worden afgesloten met een uitroepteken is een uitroep. Dit is een gebiedende zin (De Beaugrande, 1984). Het doel van de schrijver of spreker in een gebiedende zin is dat de lezer of luisteraar luistert. Voorbeelden hiervan zijn: “Help!”. “Luister!”. Een uitroep kan verschillende doelen hebben. Het kan bijvoorbeeld een waarschuwing zijn, maar ook een bevel, aansporing, wens, verwondering of dreiging (Van der Horst, 1990).

Een uitroepteken zou ook kunnen worden gebruikt in het midden van een zin, om verbazing of ironie uit te drukken. Een voorbeeld hiervan is de zin “Hij had alles(!) verspeeld” (Van der Horst, 1990). Echter, zoals al eerder is gezegd, wordt hier in deze scriptie geen aandacht aan besteed. Het gaat hier alleen om uitroeptekens die aan het eind van een zin zijn geplaatst.

Een regel met betrekking tot het gebruik van uitroeptekens is, net als bij het gebruik van hoofdletters, dat er zuinig mee moet worden omgesprongen. De waarde van het uitroepteken neemt af naarmate het vaker gebruikt wordt (Van der Horst, 1990). Dit kan vergeleken worden met een persoon die met luide stem praat: wanneer uitspraken van deze persoon de eerste paar keren gehoord worden, zal van de luide stem geschrokken worden en zal worden gedacht dat de persoon schreeuwt. Wanneer er vaker naar geluisterd wordt, zal een proces van gewinning optreden en zal de luide stem niet meer gezien worden als een benadrukking van woorden, maar als manier van praten. Zo is dat ook met uitroeptekens. Fowler stelt (Truss, 2003, p. 139): “*An excessive use of exclamation marks is a certain indication of an unpracticed writer or of one who wants to add a spurious dash of sensation to something unsensational*”. Wanneer sprake is van overmatig gebruik van uitroeptekens kan dit de kundigheid van de schrijver in twijfel trekken, net als de boodschap die deze schrijver probeert over te brengen.

In deze paragraaf heeft het interpunctiemiddel ‘uitroepetekens’ centraal gestaan. Duidelijk is nu dat uitroepetekens zowel emoties van de schrijver uitdrukken, als structuur aangeven in de tekst. Aan de hand hiervan zou aangenomen kunnen worden dat het gebruik van uitroepetekens in een tekst de lezer helpt deze te verwerken, wat leidt tot een kortere verwerkingstijd dan wanneer er geen uitroepetekens gebruikt zouden worden. Uitroepetekens kunnen aan het eind van verschillende soorten zinnen staan. Wel moet bij het gebruik ervan een aantal regels in acht worden genomen.

Zoals in de inleiding is aangegeven staat in deze scriptie geen geschreven verhalende tekst centraal, maar een beeldtekst. Het gebruik van een beeldtekst in plaats van een verhalende tekst wordt steeds meer toegepast, ook in het onderwijs. Deze vorm is namelijk aantrekkelijk voor de lezer. Dit komt ten eerste door de vormgeving. De tekst wordt op een leuke manier weergegeven en de zinnen zijn niet te lang. Een andere reden dat deze vorm aantrekkelijk is, is doordat de lezer zelf minder moeite hoeft te doen om de tekst te begrijpen. De toevoeging van plaatjes aan de tekst zorgt ervoor dat de tekst gemakkelijker te begrijpen is (Chute & DeKoven, 2006; Schwartz, 2002; Waller, 1980).

Ook wordt voor het kenbaar maken van denkbelden tegenwoordig steeds meer gebruik gemaakt van een beeldende vorm, zoals in ‘spotprenten’ (een voorbeeld hiervan is de veelbesproken reportage van twaalf afbeeldingen van de Profeet Mohammed in de Deense krant Jyllands-Posten), of in ‘*graphic novels*’ over controversiële onderwerpen, zoals ‘de Islam’ (Noordink, 2006). Deze scriptie beperkt zich tot een beeldtekst, niet in de vorm van een spotprent of ‘*graphic novel*’, maar als verhalende tekst. In de volgende paragraaf wordt hier verder op ingegaan.

1.5 Beeldteksten

Beeldteksten zijn verhalen die niet alleen met woorden worden verteld, maar ook met beelden (vandaar de benaming ‘beeldtekst’ of ‘grafisch verhaal’). Of zoals Spiegelman (2004) het omschrijft: Een beeldtekst is “*a medium using words and pictures for reproduction*”. Het belangrijkste element in een beeldtekst is dus, volgens deze twee omschrijvingen, dat zowel beeld als tekst is weergegeven. Dit is een verschil met geschreven teksten, waarin je alleen tekst te zien krijgt en daar zelf beelden bij bedenkt in je hoofd, terwijl je aan het lezen bent. Mitchell (1996) omschrijft dit verschil als: “*the relation between the seeable and the sayable, display and discourse, showing and telling*”. Een ander verschil tussen beeldteksten en geschreven teksten is dat je in een beeldtekst emoties en gedragingen van de persoon kunt zien. Wat je leest zie je.

Als lezer kan je worden geholpen en gestuurd in het maken van inferenties tijdens het lezen van de tekst in een beeldtekst, omdat het bijgevoegde plaatje de tekst ondersteunt en meer informatie geeft

dan de tekst alleen (Schwartz, 2002). Om dit duidelijk te maken zijn de voorbeelden 1a en 1b, uit paragraaf 1.1, hieronder opnieuw weergegeven.

1a. Ik ging op de fiets naar school. Daar aangekomen zette ik mijn fiets in de stalling.

1b. Ik ging naar school. Daar aangekomen zette ik mijn fiets in de stalling.

Zoals gezegd in paragraaf 1.1, zou de lezer in een geschreven tekst bij voorbeeld 1b zelf inferenties moeten maken (dat de persoon op de fiets naar school is gegaan). Dit hoeft de lezer niet te doen bij voorbeeld 1a. Wanneer deze zinnen in een beeldtekst zouden staan, zou in beide gevallen dezelfde informatie worden gegeven, namelijk de tekst met daarbij een plaatje van een persoon die aan het fietsen is (op de achtergrond kan een gebouw met het woord 'school' erop getoond worden, waardoor duidelijk is dat de persoon op de fiets richting school gaat). Hierdoor hoeft de lezer zelf geen inferenties meer te maken. Dat de persoon op de fiets naar school gaat is dan immers al te zien in het plaatje. Op deze manier wordt het verwerkingsproces van de tekst voor de lezer dus vereenvoudigd.

Een tweede reden dat het gebruik van beeld bij een tekst het verwerkingsproces van de tekst bij de lezer vereenvoudigt is dat beeldteksten de aandacht van de lezer direct van de tekst (het verhaal) naar de handeling, of actie die geïnterpreteerd moet worden (het plaatje) leiden. Hierdoor kan ambiguïteit in het verhaal vermeden worden. Het verhaal wordt namelijk transparant gemaakt doordat direct te zien is wat wordt bedoeld.

Het is niet altijd zo dat een plaatje een verduidelijking is van de tekst, het kan het tekstbegrip ook bemoeilijken. Dit kan aan de hand van Afbeelding 1.2 worden verduidelijkt.

Afbeelding 1.5. Voorbeeld van een frame waarin een plaatje het tekstbegrip niet verduidelijkt, maar juist lijkt te bemoeilijken (Donald Duck 23-1990, p. 38).

In Afbeelding 1.5 vraagt Donald Duck aan zijn neefjes of ze de hond nog hebben. Ze antwoorden hierop dat ze de hond hebben vrijgelaten. Maar aan hun gezichtsuitdrukkingen is te zien dat dat niet helemaal klopt. Hun gezichtsuitdrukkingen lijken te verraden dat ze iets achterhouden voor hun oom.

Dit blijkt zo te zijn: twee plaatjes verder komt de hond namelijk uit de struiken tevoorschijn. In deze afbeelding moet de lezer afleiden dat wat gezegd wordt niet de volledige waarheid is. Uit het plaatje blijkt dat er wordt gelogen door de neefjes. Deze inferentie moet de lezer zelf maken. De lezer wordt hierin niet geholpen door het plaatje, maar zelfs tegengewerkt. In dit geval heeft het plaatje dus een tegenovergesteld effect: in plaats van het verduidelijken van de tekst, spreekt het de tekst tegen.

Uit de uitleg van beeldteksten die in deze paragraaf is gegeven zou afgeleid kunnen worden dat een beeldtekst vergelijkbaar is met een audiovisuele film. Beide maken namelijk gebruik van zowel beeld als tekst en doen dit tegelijkertijd. In beide media ondersteunt het beeld de tekst. Dat deze vergelijking niet helemaal juist is, blijkt uit het feit dat in een beeldtekst het beeld los gezien kan worden van de tekst. Wanneer alleen de plaatjes te zien zouden zijn, zou de verhaallijn er nog uitgehaald kunnen worden. Dit is in een film niet mogelijk. Wanneer in een film de beelden getoond worden zonder tekst, zal het verhaal niet te begrijpen zijn (Chute & DeKoven, 2006). Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat in een film meerdere verhaallijnen door elkaar heen lopen, wat in een beeldtekst niet gebeurt.

In deze paragraaf heeft het concept ‘beeldtekst’ centraal gestaan. Duidelijk is geworden dat aan het gebruik van een beeldtekst voordelen voor de lezer verbonden zijn ten opzichte van een geschreven tekst: de tekst is aantrekkelijk en in veel gevallen gemakkelijker te begrijpen dan een geschreven tekst. Het gebruik van een beeldtekst kan dus voordelen opleveren voor de waardering die een persoon geeft aan een tekst.

1.6 Vraagstelling en hypotheses

In de inleiding is aangegeven dat in deze scriptie onderzoek wordt gedaan naar het effect van het gebruik van hoofdletters en uitroeptekens op de herinnering en waardering van een beeldtekst. Tot zover is een uiteenzetting gegeven van verschillende zaken. Ten eerste is gebleken dat het verwerkingsproces dat op gang wordt gezet wanneer een tekst wordt gelezen, een uitgebreid proces is dat resulteert in verschillende soorten representaties. Zoals in de inleiding is aangegeven, wordt in deze scriptie onder andere interesse getoond in de invloed van vormkenmerken op dit verwerkingsproces. Vervolgens is één typografisch middel besproken, namelijk ‘hoofdletters’. Uit de aangehaalde literatuur is gebleken dat wordt gesteld dat hoofdletters twee functies dienen: het accentueren van woorden als ‘bijzonder’ en aandacht trekken (Halink, 2001). Een derde punt waaraan aandacht is besteed is een vorm van interpunctie, namelijk ‘uitroeptekens’. Deze tekens zouden ook twee functies dienen, aldus Vervoorn (1981), Jonassen (1982) en De Beaugrande (1984), namelijk het

uitdrukken van de emoties van de schrijver en het aanbrengen van structuur in de tekst. Ten slotte is het fenomeen ‘beeldtekst’ ter sprake gekomen. Dit vrij nieuwe tekstgenre blijkt verschillende voordelen te hebben boven een geschreven verhalende tekst. Zo is het voor de lezer, mede door de vorm, een aantrekkelijk genre om te lezen. Ook stuurt het (in veel gevallen) de lezer door de tekst heen met behulp van de plaatjes, wat het gemakkelijker kan maken om de tekst te begrijpen.

Naar aanleiding van de literatuurstudie die in voorgaande paragrafen is gedaan, is de volgende onderzoeksvraag opgesteld:

Wat is het effect van het gebruik van hoofdletters en/of uitroeptekens op de herinnering en de waardering van een beeldtekst?

In deze paragraaf zal aan de hand van onderzoeksliteratuur geprobeerd worden tot hypothesen te komen, die in het onderzoek van deze scriptie worden getoetst.

1.6.1 Hoofdletters

Lezers vinden het gebruik van typografische middelen prettig. Uit onderzoek van Fowler en Barker (1974) is gebleken dat wanneer geen gebruik wordt gemaakt van typografische middelen in een tekst, de lezers deze zelf toevoegen: in het experiment onderstreepten ze de belangrijke tekstelementen. Ook is gebleken dat het gebruik van typografische middelen de herinnering van de tekst verbetert ten opzichte van een tekst waarin geen typografische middelen zijn gebruikt.

Een meta-analyse van Lorch (1989) heeft aangetoond dat typografie een positief effect heeft op drie tekstdoelen. Een eerste doel is het begrip van de tekst. Het gebruik van typografische middelen kan ambiguïteit in een tekst tegengaan. Het tweede tekstdoel waar typografie invloed op heeft is de herinnering van de tekst. Informatie die is weergegeven met een typografisch middel, wordt beter herinnerd dan wanneer deze zonder een dergelijk middel wordt weergegeven. Ten slotte heeft het gebruik van typografische middelen een positief effect op het terugzoeken van bepaalde delen van de tekst. Dit is van belang in leerteksten. In deze analyse maakt Lorch (1989) geen onderscheid in het typografisch middel dat wordt gebruikt, er wordt geen specificatie gegeven van de typografische middelen die onderzocht zijn.

Een kanttekening die in het onderzoek wordt gemaakt, is dat het gebruik van de typografische middelen alleen de genoemde positieve effecten oplevert, wanneer voor de lezer direct duidelijk is wat de reden van het gebruik van het middel is (en wat dus de relatie van het middel met de tekstinhoud is). Dit is gebleken uit het resultaat van een studie waarin meerdere moeilijk te interpreteren typografische middelen werden gebruikt. Hierin werd de tekst minder goed herinnerd dan wanneer geen typografisch middel werd gebruikt (terwijl in andere onderzoeken het tegenovergestelde was

gebleken). Ook hier is onduidelijk welke typografische middelen het betreft, een specificatie wordt niet gegeven. Lorch (1989) heeft uit de resultaten van dit onderzoek afgeleid dat het doel van de typografische middelen gemakkelijk te interpreteren moet zijn, omdat deze anders afleiden, in plaats van benadrukken.

Ten slotte stelt Lorch (1989) dat het gebruik van een typografisch middel effect heeft op een beperkte hoeveelheid informatie (juist omdat er een selectief stuk informatie wordt benadrukt).

Uit eerder genoemde literatuur is al gebleken dat spaarzaam met het gebruik van hoofdletters moet worden omgegaan (Jonassen, 1985). In experimenteel onderzoek van Lorch, Lorch en Klusewitz (1995) wordt rekening gehouden met dit voorschrift. Aan proefpersonen is gevraagd tekstgedeelten te onthouden die wel of geen hoofdletterwoorden bevatten. De resultaten van dit onderzoek tonen aan dat de woorden die in hoofdletters zijn gedrukt beter worden onthouden dan de woorden die in kleine letters zijn gedrukt, maar dat het omgekeerde effect wordt verkregen wanneer overmatig gebruik wordt gemaakt van hoofdletters.

Op basis van bovenstaande onderzoeksgegevens kunnen de volgende hypothesen met betrekking tot hoofdlettergebruik worden opgesteld:

Hypothese 1a: Tekstballonnen in een beeldtekst waarin woorden in hoofdletters zijn weergegeven, worden beter herinnerd dan die waarin woorden in kleine letters zijn weergegeven.

Wanneer echter overmatig gebruik wordt gemaakt van hoofdletters in de tekstballon, zal dit effect omgekeerd zijn. Dit is echter een empirische vraag: wat overmatig gebruik precies is, is onduidelijk.

Hypothese 1b: De waardering van een beeldtekst waarin woorden in hoofdletters zijn weergegeven is positiever dan die van een beeldtekst waarin woorden in kleine letters zijn weergegeven.

Wanneer echter overmatig gebruik wordt gemaakt van hoofdletters in de tekstballon, zal dit effect omgekeerd zijn.

1.6.2 Uitroeptekens

Een van de redenen dat het onderzoek uit deze scriptie vernieuwend is, is dat er nauwelijks onderzoek gedaan is naar vormkenmerken als het uitroepteken. Dit maakt het lastig om een goed gefundeerde onderbouwing te geven voor hypothesen, er zal gegeneraliseerd moeten worden.

Een onderzoek naar het gebruik van uitroeptekens is gedaan door Waseleski (2006). Onderzocht is in welke mate uitroeptekens in een online discussieforum werden gebruikt. Ook werd gekeken naar de reden van het gebruik van een uitroepteken. Omdat een uitroepteken een bepaalde nadruk of emotie legt in een tekst, werd verwacht dat het uitroepteken vooral opwinding en sensatie zou uitdrukken. Dit bleek niet het geval, een uitroepteken werd vooral gebruikt wanneer de schrijver op het forum een vriendschappelijk tintje aan het gesprek wilde geven. Hieruit kan worden afgeleid dat een uitroepteken niet alleen een communicatieve functie vervult (Vervoorn, 1981), maar ook een sociale functie. Wanneer een lezer in een beeldtekst een uitroepteken ziet staan, kan deze een sociale (vriendschappelijk) band zien tussen de actor die de tekst in de tekstballon uitspreekt en de persoon tegen wie het gezegd wordt. Het geeft aan dat de spreker (het karakter dat de uitspraak doet in de tekstballon) op goede voet wil staan met de luisteraar (het karakter dat de uitspraak hoort in de tekstballon). Dit kan zorgen voor een positieve waardering van de tekst door de lezer, omdat deze de vriendschappelijke draai in het verhaal als positief zal ervaren.

Aan de hand van dit onderzoek zou gesteld kunnen worden dat een uitroepteken niet alleen een structurerende functie vervult (het afsluiten van een zin), maar ook betekenisdragend is. Omdat er een uitroepteken is gebruikt zal de lezer weten dat er een vriendschappelijke bedoeling achter zit. Dit had de lezer niet geweten wanneer een punt was gebruikt.

Op basis van bovenstaande onderzoeksgegevens kunnen de volgende hypothesen met betrekking tot het gebruik van uitroeptekens worden opgesteld:

Hypothese 2a: Tekstballonnen in een beeldtekst waarin zinnen worden afgesloten met een uitroepteken, worden beter herinnerd dan tekstballonnen waarin zinnen worden afgesloten met een punt.

Wanneer echter overmatig gebruik wordt gemaakt van uitroeptekens in de tekstballon, zal dit effect omgekeerd zijn.

Hypothese 2b: De waardering ten aanzien van een beeldtekst waarin zinnen worden afgesloten met een uitroepteken, is positiever dan voor een beeldtekst waarin zinnen worden afgesloten met een punt.

Wanneer echter overmatig gebruik wordt gemaakt van uitroeptekens in de tekstballon, zal dit effect omgekeerd zijn.

2. Methode

Centraal staat in deze scriptie de volgende onderzoeksvraag: “*Wat is het effect van het gebruik van hoofdletters en/of uitroeptekens op de herinnering en de waardering van een beeldtekst?*”. In deze sectie wordt de methode beschreven aan de hand waarvan bovenstaande onderzoeksvraag is onderzocht. In het experiment zijn de invloeden van de onafhankelijke variabelen ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroepkeengebruik’ op de afhankelijke variabelen ‘herinnering’ en ‘waardering’ getest.

2.1 Proefpersonen

Aan het onderzoek hebben 60 studenten van de Universiteit van Tilburg meegewerkt. Voor deze doelgroep is gekozen, omdat bekend is dat studenten het lezen van Donald Duck als plezierig ervaren. Het gelijk houden van het opleidingsniveau voor alle proefpersonen heeft als voordeel dat deze variabele geen invloed kan hebben op de resultaten.

De gemiddelde leeftijd van de proefpersonen is 22.9 jaar. 35.0% Van de proefpersonen is van het mannelijk geslacht (21 proefpersonen, gemiddelde leeftijd is 23.0 jaar) en 65.0% van het vrouwelijk geslacht (39 proefpersonen, gemiddelde leeftijd is 22.9 jaar).

2.2 Materiaal

2.2.1 Beeldverhaal

Om de hypothesen die in Hoofdstuk 1 zijn geformuleerd te kunnen beantwoorden, is gebruik gemaakt van een beeldverhaal, bestaande uit elf pagina's, uit het weekblad Donald Duck (Donald Duck 30-2008, p. 5-15). Om binnen de verschillende experimentele condities te passen is het verhaal bewerkt met het grafische programma Microsoft Paint. Het materiaal is getoond aan de proefpersonen in een 800x600px format. De afbeelding was weergegeven op een witte achtergrond.

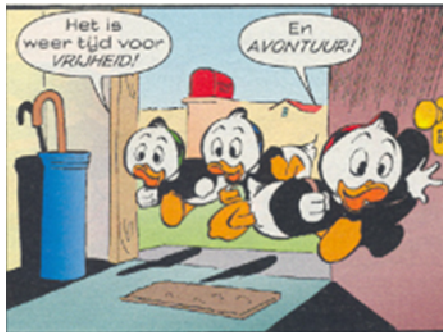
Het oorspronkelijke verhaal bevatte zowel hoofdletterwoorden als uitroeptekens. Voor de verschillende onderzoekscondities zijn de hoofdletterwoorden gewijzigd in woorden in kleine letters en/of zijn de uitroeptekens aan het eind van een uiting vervangen door een punt. De originele versie van het verhaal bevatte in 42 van de 155 tekstballonnen (27.1%) teksten waarin één of meerdere woorden volledig in hoofdletters geschreven waren. Het ging in dit experiment om hoofdletterwoorden die een inhoudelijke betekenis hebben, zoals het woord “niets”. Woorden als “pieuw” en “oef” zijn, ondanks dat ze in hoofdletters geschreven zijn, niet meegenomen in de manipulatie.

De originele versie van het Donald Duck-verhaal bevatte in 133 van de 155 tekstballonnen

(85.8%) één of meerdere uitingen eindigend met een uitroepteken.

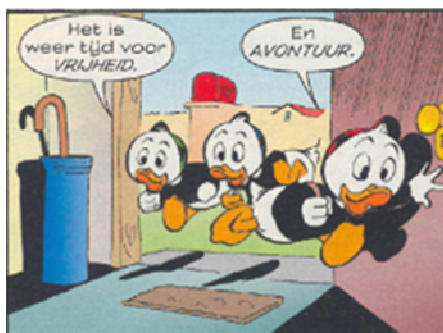
Om een idee te geven van de verschillende bewerkte versies van het verhaal, is hieronder van iedere versie de eerste bewerkte tekstballon weergegeven. Een voorbeeld van de volledige eerste pagina van iedere bewerkte versie van het verhaal, is toegevoegd als Appendix I.

Afbeelding 2.2.1. Voorbeeld van een plaatje uit een verhaal waarin zowel hoofdletterwoorden als uitroepetekens voorkomen.

Afbeelding 2.2.2. Voorbeeld van een plaatje uit een verhaal waarin alleen uitroepetekens voorkomen.

Afbeelding 2.2.3. Voorbeeld van een plaatje uit een verhaal waarin alleen hoofdletterwoorden voorkomen.

Afbeelding 2.2.4. Voorbeeld van een plaatje uit een verhaal waarin geen hoofdletterwoorden of uitroepetekens voorkomen.

2.2.2 Materiaaltest

Om de manier van het testen van ‘herinnering’ en de representativiteit van het verhaal te kunnen toetsen, is een materiaaltest uitgevoerd onder 17 proefpersonen. Het doel van deze pretest was onderzoeken of de herinneringstaak niet te moeilijk was en of het verhaal representatief was voor Donald Duck-verhalen in het algemeen. Om de moeilijkheidsgraad van de herinneringstaak te toetsen, hebben de proefpersonen allereerst het Donald Duck-verhaal (Donald Duck 30-2008, p. 5-15) te lezen gekregen. Vervolgens kregen ze de begin-, midden- en eindpagina van het verhaal te zien, waarbij tekstballonnen (of gedeelten ervan, afhankelijk van de testversie) leeg waren gelaten. De tekst in de ballonnen moest letterlijk worden hersteld, zodat deze weer gelijk zou zijn aan het oorspronkelijke verhaal. Op de volgende pagina staat van iedere versie een tekstballon weergegeven (Afbeelding 2.2.6, Afbeelding 2.2.7, Afbeelding 2.2.8). Het originele plaatje is weergegeven als Afbeelding 2.2.5.

Afbeelding 2.2.5. Originele versie van het verhaal.

Afbeelding 2.2.6. Pretest versie 1: alle tekstballonnen volledig leeg.

Afbeelding 2.2.7. Pretest versie 2: alleen tekstballonnen met hoofdletterwoorden volledig leeg.

Afbeelding 2.2.8. Pretest versie 3: alleen hoofdletterwoorden weggelaten.

Om de ingevulde ballonnen te kunnen scoren zijn ze ingedeeld in 'uitingen'. Het tekstgedeelte in de ballon werd gezien als een uiting wanneer deze met een hoofdletter begint en eindigt met een zinsluitend leesteken. De bovenste tekstballon in Afbeelding 2.2.5 bestaat bijvoorbeeld uit twee uitingen, de onderste tekstballon uit één. Wanneer een uiting als 'juist' werd gezien kreeg deze 1 punt. Het totale aantal gescoorde punten is gedeeld door het totale aantal uitingen (25, verdeeld over drie pagina's). Dit percentage leverde de mate van correctheid op. Er waren vier criteria waaraan de ingevulde uiting kon voldoen om als 'juist' gescoord te worden:

1. De tekst is letterlijk goed ingevuld, in de juiste ballon;
2. De tekst is een parafrase van het origineel, in de juiste ballon ingevuld;
3. De tekst is letterlijk goed ingevuld, in de verkeerde ballon;
4. De tekst is een parafrase van het origineel, in de verkeerde ballon ingevuld.

Aansluitend aan de herinneringstaak kregen de proefpersonen in de pretest een vragenlijst met betrekking tot de waardering van het verhaal en de waardering van Donald Duck-verhalen in het algemeen, beide bestaande uit dezelfde 14 items. Op een semantische differentiatieschaal konden de proefpersonen aangeven welke score ze aan het item wilde toekennen. Voorbeelden van gebruikte items zijn: “Ik vind het verhaal (1= niet eenvoudig – 5= eenvoudig)” en “Ik vind Donald Duck-verhalen in het algemeen (1= niet grappig – 5= grappig). Met een *one-way repeated measure anova* zijn de scores op de items met betrekking tot het verhaal vergeleken met de scores op de items met betrekking tot Donald Duck-verhalen in het algemeen.

Naar aanleiding van de pretest is ervoor gekozen om voor de herinneringstaak de versie te gebruiken waarin alle tekstballonnen waarin hoofdletterwoorden voorkomen leeg zijn gelaten (pretest versie 2, zoals in Afbeelding 2.2.7). Uit de test is tevens gebleken dat het verhaal representatief is voor Donald Duck-verhalen in het algemeen.

2.3 Design

In de studie is gebruik gemaakt van een experimenteel tussenproefpersoondesign, met twee onafhankelijke variabelen, namelijk ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroepkeengebruik’. Dit heeft geresulteerd in vier condities, namelijk:

Conditie 1: In de tekstballon wordt gebruik gemaakt van zowel hoofdletterwoorden als uitroeptekens;

Conditie 2: In de tekstballon wordt gebruik gemaakt van uitroeptekens;

Conditie 3: In de tekstballon wordt gebruik gemaakt van hoofdletterwoorden;

Conditie 4: In de tekstballon wordt geen gebruik gemaakt van hoofdletterwoorden of uitroeptekens.

De proefpersonen zijn random aan de condities toegewezen. De uiteindelijke verdeling over de verschillende condities is weergegeven in Tabel 2.3.

Tabel 2.3

Verdeling respondenten over verschillende onderzoekscondities

Geslacht	<u>Conditie</u>				Totaal
	Wel hoofdletters, wel uitroeptekens	Geen hoofdletters, wel uitroeptekens	Wel hoofdletters, geen uitroeptekens	Geen hoofdletters, geen uitroeptekens	
Man	6	5	5	5	21
Vrouw	9	10	10	10	39
Totaal	15	15	15	15	60

2.4 Instrumentatie

In het experiment dienden de proefpersonen allereerst het Donald Duck-verhaal te lezen. Vervolgens moesten ze twee taken met betrekking tot dit verhaal uitvoeren. Voorafgaand aan het onderzoek werden persoonsgegevens (leeftijd en opleiding) gevraagd.

2.4.1 Herinnering

Om de herinnering van het verhaal te toetsen is een herinnerings-taak uitgevoerd door alle proefpersonen. Deze was gelijk aan de taak uit de pretest: vul de lege tekstballonnen zo aan, dat de tekst letterlijk klopt met die van het originele verhaal. De eerste tekstballon die de proefpersonen moesten aanvullen is hier nogmaals weergegeven als Afbeelding 2.4. De proefpersonen dienden drie pagina's (een begin-, midden- en eindpagina), met in totaal 14 lege tekstballonnen, aan te vullen. In totaal moesten 25 uitingen worden ingevuld om het verhaal kloppend te maken met het origineel: 4 op de beginpagina, 11 op de middenpagina en 10 op de eindpagina.

De volledige herinneringstaak is weergegeven in Appendix III.

Afbeelding 2.4. Pretest versie 2: alleen tekstballonnen met hoofdletterwoorden volledig leeg.

2.4.2 Waardering

De waardering ten aanzien van het verhaal en ten aanzien van Donald Duck-verhalen in het algemeen is gemeten aan de hand van een vragenlijst. De vragenlijsten bestonden beide uit dezelfde drie constructen (namelijk 'inhoudskenmerken', 'structuurkenmerken' en 'gevoelskenmerken') met in totaal 14 vragen. De vragen dienden beantwoord te worden aan de hand van een semantische differentiatieschaal, waarin 1 en 5 de uitersten weergaven. Hieronder is per construct één vraag weergegeven:

- Inhoudskenmerken: "Ik vind het verhaal (Donald Duck-verhalen in het algemeen) niet humorvol (1) – humorvol (5)".
- Structuurkenmerken: "Ik vind het verhaal (Donald Duck-verhalen in het algemeen) ingewikkeld (1) – eenvoudig (5)".
- Gevoelskenmerken: "Ik vind het verhaal (Donald Duck-verhalen in het algemeen) niet spannend (1) – spannend (5)".

De volledige waarderingstaak is weergegeven in Appendix III.

2.5 Procedure

Het experiment vond plaats op de Universiteit van Tilburg, in het laboratorium van Faculteit Geesteswetenschappen, kamer D413. Er kon één proefpersoon tegelijk deelnemen aan het experiment. Per proefpersoon nam het experiment circa 15 minuten in beslag. In totaal heeft het afnemen van het experiment 6 dagen in beslag genomen.

Bij binnenkomst kon de proefpersoon plaatsnemen aan de pc waarop het verhaal werd getoond. Allereerst stelde de proefleider algemene vragen, zoals leeftijd en opleiding. Vervolgens kreeg de proefpersoon de mondelinge instructie te horen van de proefleider (bijgevoegd als Appendix II). Wanneer er geen vragen meer waren over het experiment, kon de proefpersoon beginnen met het lezen van het verhaal op het computerscherm. Dit werd getoond aan de hand van een Powerpoint presentatie. Door middel van een druk op de rechter pijltjestoets op het toetsenbord kon de proefpersoon naar de volgende pagina bladeren. Wanneer de proefpersoon aan het eind van het verhaal was gekomen (na circa 7 minuten), verscheen er een wit scherm met daarop de tekst: “Je bent aan het einde van het verhaal gekomen. Geef de proefleider een seintje”. De proefleider gaf de respondent vervolgens de twee taken op papier. Hierbij werd aangegeven dat de proefpersoon niet meer mocht terugbladeren in het verhaal en dat deze vragen kon stellen wanneer dit nodig was. De eerste taak die de proefpersoon diende te maken was de herinneringstaak, met vooraf een instructie. De tweede taak was de waarderings-taak. Ook bij deze taak diende de proefpersoon eerst de instructie te lezen. Het volbrengen van de taken duurde circa 10 minuten. Nadat de taken waren volbracht was het experiment ten einde en werd de proefpersoon hartelijk bedankt voor zijn/haar deelname.

2.6 Verwerking van de gegevens

2.6.1 Herinneringstaak

Om de herinnering van het verhaal te onderzoeken zijn de uitingen die de proefpersoon in de tekstballonnen heeft ingevuld gescoord. Dit is op dezelfde manier gedaan als in de pretest: de ballonnen zijn per uiting gescoord. Het tekstgedeelte in de ballon werd gezien als een uiting wanneer deze met een hoofdletter begint en eindigt met een zinsluitend leesteken. Wanneer een uiting als ‘juist’ werd gezien kreeg deze 1 punt, dit is per pagina geanalyseerd. Het totale aantal gescoorde punten is gedeeld door het totale aantal uitingen. Het percentage juist ingevulde uitingen leverde de mate van correctheid op. Er waren vier criteria waaraan de ingevulde uiting kon voldoen om als ‘juist’ gescoord te worden:

1. De tekst is letterlijk goed ingevuld, in de juiste ballon. Voorbeeld: letterlijke uiting: “Waar gaan we naartoe?” Ingevuld: “Waar gaan we naartoe”?

2. De tekst is een parafrase van het origineel, in de juiste ballon ingevuld. Voorbeeld: letterlijke uiting: “Waar gaan we naartoe?” Ingevuld: “Waar gaan we heen”?
3. De tekst is letterlijk goed ingevuld, in de verkeerde ballon. Voorbeeld: letterlijke uiting: “Waar gaan we naartoe?” Ingevuld: “Waar gaan we naartoe”? (maar ingevuld in de verkeerde ballon)
4. De tekst is een parafrase van het origineel, in de verkeerde ballon ingevuld. Voorbeeld: letterlijke uiting: “Waar gaan we naartoe?” Ingevuld: “Waar gaan we heen”? (maar ingevuld in de verkeerde ballon)

Wanneer een uiting niet onder een van deze vier criteria viel, werd deze geanalyseerd als ‘99’: ‘ballon verkeerd aangevuld’ of ‘999’: ‘niets ingevuld’. Op deze manier konden alle ingevulde uitingen worden ingedeeld. Hierbij zijn geen problemen opgetreden.

2.6.2 Waarderingstaak

De vragen met betrekking tot de waardering van het Donald Duck-verhaal en van Donald Duck-verhalen in het algemeen, zijn vooraf ingedeeld in drie constructen, namelijk ‘inhoudskenmerken’, ‘structuurkenmerken’ en ‘gevoelskenmerken’. De betrouwbaarheid van deze constructen voor Donald Duck-verhalen in het algemeen was goed¹:

- Inhoudskenmerken: Cronbach’s $\alpha=.814$
- Structuurkenmerken: Cronbach’s $\alpha=.713$
- Gevoelskenmerken: Cronbach’s $\alpha=.687$

Voor de waardering van het Donald Duck-verhaal uit het experiment, bleek de indeling in constructen niet betrouwbaar. Daarom is een componentenanalyse uitgevoerd in SPSS, waarbij de vragen met betrekking tot de waardering van het Donald Duck-verhaal door SPSS in componenten zijn ingedeeld. Uit deze analyse bleek een indeling in zes componenten:

- Aantrekkelijkheid verhaal: Cronbach’s $\alpha=.914$
- Vermakelijkheid verhaal: Cronbach’s $\alpha=.748$
- Opbouw verhaal: geen Cronbach’s α gemeten, want de schaal bestond uit 1 item
- Leesbaarheid verhaal: geen Cronbach’s α gemeten, want de schaal bestond uit 1 item
- Complexiteit verhaal: geen Cronbach’s α gemeten, want de schaal bestond uit 1 item
- Ontroering verhaal: geen Cronbach’s α gemeten, want de schaal bestond uit 1 item

¹ Als betrouwbaarheids criterium is aangehouden: $\alpha \geq .600$ (Field, 2005).

3. Resultaten

In Hoofdstuk 2 is beschreven hoe het experiment is opgezet, welke materialen zijn gebruikt en welke variabelen zijn getoetst. In dit hoofdstuk worden de resultaten van het experiment beschreven. Ten slotte zullen de hypothesen worden beantwoord, aan de hand van de resultaten.

In de volgende paragrafen zullen de resultaten van de analyses met betrekking tot het effect van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ op de herinnering en waardering van een Donald Duck-verhaal en Donald Duck-verhalen in het algemeen worden gerapporteerd. De data van 60 proefpersonen is geanalyseerd. In tabel 3.1 is de verdeling over de verschillende onderzoekscondities weergegeven.

Tabel 3.1

Aantal respondenten, verdeeld over de verschillende onderzoekscondities

Uitroeptekens	Hoofdletters	
	Wel	Niet
Wel	15	15
Niet	15	15

3.1 Herinnering

De eerste afhankelijke variabele die is getoetst, is ‘herinnering’. Met behulp van een tweeweg-anova, met ‘herinnering’ als afhankelijke variabele en ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ als onafhankelijke variabelen, is geanalyseerd of het gebruik van hoofdletterwoorden en/of uitroeptekens van invloed is op de herinnering van de begin-, midden- en eindpagina van het verhaal en op de herinnering van het gehele verhaal. De proefpersonen konden tussen 0% en 100% scoren.

In de tabel op de volgende pagina (Tabel 3.1.1) zijn de resultaten voor de herinnering van de beginpagina van het verhaal weergegeven.

Tabel 3.1.1

Gemiddelde percentages goed voor de herinneringstaak (standaarddeviaties tussen haakjes) van de beginpagina van het verhaal ($N=60$).

Uitroeptekens	Hoofdletters	
	Wel	Niet
Wel	46.7 (28.1)	53.3 (18.6)
Niet	41.7 (20.4)	48.3 (20.0)

Uit de analyse is niet gebleken dat ‘hoofdlettergebruik’, ‘uitroeptekengebruik’ of een combinatie van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ effect had op de herinnering van de beginpagina van het verhaal. Direct effect ‘hoofdlettergebruik’: $F(1,56)=1.366$, $MSE=667$, $p=.247$; direct effect ‘uitroeptekengebruik’: $F(1,56)<1.00$; interactie ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’: $F(1,56)<1.00$.

In Tabel 3.1.2 zijn de resultaten voor de herinnering van de middenpagina van het verhaal weergegeven.

Tabel 3.1.2

Gemiddelde percentages goed voor de herinneringstaak (standaarddeviaties tussen haakjes) van de middenpagina van het verhaal ($N=60$).

Uitroeptekens	Hoofdletters	
	Wel	Niet
Wel	39.4 (19.6)	34.6 (18.2)
Niet	28.5 (10.8)	38.8 (17.3)

Uit de analyse van het interactie-effect van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ op de herinnering van de middenpagina was een trend te zien: $F(1,56)=3.026$, $MSE=858$, $p=.087$. Wanneer het Donald Duck-verhaal hoofdletterwoorden bevatte in de middenpagina, werd de conditie waarin tevens gebruik werd gemaakt van uitroeptekens beter herinnerd dan de conditie waarin wel gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden maar niet van uitroeptekens: $p=.082$, $MD=10.900$ (95%CI: -7.472 tot 17.165). Andere effecten zijn niet gebleken uit de data-analyse. Direct effect ‘hoofdlettergebruik’: $F(1,56)<1.00$; direct effect ‘uitroeptekengebruik’: $F(1,56)<1.00$.

Tabel 3.1.3 geeft de gemiddelde resultaten weer voor de herinnering van de eindpagina van het Donald Duck-verhaal.

Tabel 3.1.3

Gemiddelde percentages goed voor de herinneringstaak (standaarddeviaties tussen haakjes) van de eindpagina van het verhaal ($N=60$).

Uitroeptekens	Hoofdletters	
	Wel	Niet
Wel	50.0 (11.3)	42.0 (13.2)
Niet	45.3 (10.6)	48.0 (12.6)

Er is een trend gebleken in de interactie van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ op de herinnering van de eindpagina: $F(1,56)=2.967$, $MSE=427$, $p=.091$. Wanneer het verhaal uitroeptekens én hoofdletterwoorden bevatte, werd de eindpagina beter onthouden dan wanneer het verhaal alleen uitroeptekens bevatte: $p=.073$, $MD=8.000$ (95%CI: -.772 tot 16.772). Er zijn verder geen effecten gevonden van ‘hoofdlettergebruik’ en/of ‘uitroeptekengebruik’ op de herinnering van de eindpagina. Direct effect ‘hoofdlettergebruik’: $F(1,56)<1.00$; direct effect ‘uitroeptekengebruik’: $F(1,56)<1.00$.

Ten slotte is ook een analyse uitgevoerd voor de herinnering van het totale verhaal (de begin-, midden- en eindpagina bij elkaar). De gemiddelde resultaten hiervan staan in Tabel 3.1.4 weergegeven.

Tabel 3.1.4

Gemiddelde percentages goed voor de herinneringstaak (standaarddeviaties tussen haakjes) van het gehele verhaal ($N=60$).

Uitroeptekens	Hoofdletters	
	Wel	Niet
Wel	45.3 (14.6)	41.3 (10.9)
Niet	37.3 (10.1)	44.3 (11.2)

Uit de analyse van de resultaten uit Tabel 3.1.4 bleek een trend van het effect van de interactie van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ op de herinnering van het gehele verhaal: $F(1,56)=3.222$, $MSE=448$, $p=.078$. Wanneer het Donald Duck-verhaal hoofdletterwoorden bevatte, werd de versie waarin tevens gebruik was gemaakt van uitroeptekens beter herinnerd dan wanneer er alleen gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden: $p=.069$, $MD=8.000$ (95%CI: -.628 tot 16.628). Er zijn in deze analyse geen andere effecten gevonden van ‘hoofdlettergebruik’ en/of ‘uitroeptekengebruik’ op de herinnering van het gehele verhaal. Direct effect ‘hoofdlettergebruik’: $F(1,56)<1.00$; direct effect ‘uitroeptekengebruik’: $F(1,56)<1.00$.

Omdat voorkennis een rol zou kunnen spelen in de uitvoering van de herinneringstaak, zijn de analyses herhaald met alleen de proefpersonen zonder voorkennis. Acht proefpersonen die aangaven het verhaal reeds te kennen zijn uit de dataset verwijderd. De analyses zijn uitgevoerd over de data van de resterende 52 proefpersonen

Allereerst is opnieuw geanalyseerd welke effecten er zijn van ‘hoofdlettergebruik’ en/of ‘uitroptekengebruik’ op de beginpagina van het Donald Duck-verhaal. De gemiddelde resultaten hiervan zijn in Tabel 3.1.5 weergegeven.

Tabel 3.1.5

Gemiddelde percentages goed voor de herinneringstaak (standaarddeviaties tussen haakjes) van de beginpagina van het verhaal voor proefpersonen zonder voorkennis (N=52).

Uitroptekens	Hoofdletters	
	Wel	Niet
Wel	46.4 (29.2)	50.0 (15.1)
Niet	40.4 (19.2)	50.0 (20.4)

De verschillen tussen de condities zijn niet significant gebleken; er is geen (direct en/of interactie-) effect gevonden van ‘hoofdlettergebruik’ en/of ‘uitroptekengebruik’ op de herinnering van de beginpagina van het verhaal. Direct effect ‘hoofdlettergebruik’: $F(1,48)=1.176$, $MSE=563$, $p=.284$; direct effect ‘uitroptekengebruik’: $F(1,48)<1.00$; interactie ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroptekengebruik’: $F(1,48)<1.00$.

De gemiddelde scores op de herinnering van de middenpagina van het Donald Duck-verhaal zijn in Tabel 3.1.6 weergegeven.

Tabel 3.1.6

Gemiddelde percentages goed voor de herinneringstaak (standaarddeviaties tussen haakjes) van de middenpagina van het verhaal voor proefpersonen zonder voorkennis (N=52).

Uitroptekens	Hoofdletters	
	Wel	Niet
Wel	40.9 (19.4)	35.6 (18.8)
Niet	27.3 (10.5)	38.5 (17.8)

De tabel laat zien dat in de condities waarin gebruik wordt gemaakt van hoofdletterwoorden, de scores voor de versie met uitroptekens hoger zijn dan voor de versie zonder uitroptekens. Voor de condities

waarin geen gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden zijn de getallen de tegenovergestelde richting op. De analyse wees uit dat er een trend was van een interactie tussen ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroepkeengebruik’ op de herinnering van de middenpagina: $F(1,48)=3.031$, $MSE=879$, $p=.088$. Er was geen direct effect van ‘hoofdlettergebruik’ of ‘uitroepkeengebruik’ gevonden in de analyse. Direct effect ‘hoofdlettergebruik’: $F(1,48)<1.00$; direct effect ‘uitroepkeengebruik’: $F(1,48)<1.00$.

Tabel 3.1.6 laat tevens zien dat er een sterk verschil was tussen de gemiddelden in de condities waarin gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden. Dit verschil was significant: $p<.05$, $MD=13.629$ (95%CI: .438 tot 26.819). Wanneer gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden in de middenpagina van het Donald Duck-verhaal, werd de versie waarin tevens uitroeptekens werden gebruikt beter herinnerd dan wanneer er geen uitroeptekens werden gebruikt.

Tabel 3.1.7 laat de gemiddelde resultaten zien voor de analyse van de eindpagina, voor de proefpersonen zonder voorkennis van het verhaal.

Tabel 3.1.7

Gemiddelde percentages goed voor de herinneringstaak (standaarddeviaties tussen haakjes) van de eindpagina van het verhaal voor proefpersonen zonder voorkennis (N=52).

Uitroeptekens	Hoofdletters	
	Wel	Niet
Wel	49.3 (11.4)	40.0 (13.5)
Niet	43.8 (10.4)	46.9 (13.2)

In de gemiddelde resultaten die in de tabel worden weergegeven bleek een trend te zijn waar te nemen: er was een interactie tussen ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroepkeengebruik’ op de herinnering van de eindpagina: $F(1,48)=3.359$, $MSE=495$, $p=.073$. In de tabel is inderdaad te zien dat wanneer gebruik werd gemaakt van zowel hoofdletterwoorden als uitroeptekens in de eindpagina, deze beter werd onthouden dan wanneer alleen gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden. Wanneer er geen gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden, was dit effect andersom. Er zijn geen andere effecten gevonden in de analyse. Direct effect ‘hoofdlettergebruik’: $F(1,48)<1.00$; direct effect ‘uitroepkeengebruik’: $F(1,48)<1.00$.

Uit een contrastanalyse is gebleken dat er alleen een trend was in het effect van het gebruik van hoofdletterwoorden in combinatie met het gebruik van uitroeptekens, wanneer beide aanwezig waren in de tekst: $p=.058$, $MD=9.286$ (95%CI: -.319 tot 18.890). Wanneer zowel uitroeptekens als hoofdletterwoorden werden gebruikt in de eindpagina, werd deze beter onthouden dan wanneer alleen gebruik werd gemaakt van uitroeptekens.

Ten slotte is voor de proefpersonen zonder voorkennis de analyse opnieuw uitgevoerd voor het gehele verhaal (begin-, midden- en eindpagina samen). De gemiddelde resultaten van deze analyse zijn in Tabel 3.1.8 weergegeven.

Tabel 3.1.8

Gemiddelde percentages goed voor de herinneringstaak (standaarddeviaties tussen haakjes) van het gehele verhaal voor proefpersonen zonder voorkennis (N=52).

Uitroeptekens	Hoofdletters	
	Wel	Niet
Wel	45.4 (15.1)	40.7 (11.8)
Niet	35.0 (9.4)	44.0 (11.3)

Er was een interactie tussen ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ op ‘herinnering’: wanneer zowel gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden als van uitroeptekens, werd de beeldtekst beter onthouden dan wanneer alleen gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden. Wanneer geen gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden was dit effect andersom: geen gebruik van uitroeptekens werd beter onthouden dan wanneer wel gebruik was gemaakt van uitroeptekens. In deze interactie was een trend gebleken: $F(1,48)=3.575$, $MSE=528$, $p=.065$. De richting van deze trend bleek uit een contrastanalyse: wanneer er zowel hoofdletterwoorden als uitroeptekens werden gebruikt in het Donald Duck-verhaal, werd dit beter onthouden dan wanneer alleen gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden. Dit effect was significant: $p<.05$, $MD=9.429$ (95%CI: .019 tot 18.838).

In deze analyse zijn verder geen significante verschillen of trends gevonden. Direct effect ‘hoofdlettergebruik’: $F(1,48)<1.00$; direct effect ‘uitroeptekengebruik’: $F(1,48)<1.00$.

Wanneer bovenstaande analyses van de beginpagina worden bekeken, valt op dat er nauwelijks significante verschillen of trends binnen dit gedeelte van het verhaal zijn gevonden. De herinneringstaak van de beginpagina was in iedere conditie slecht gemaakt. De percentages die de proefpersonen fout hadden in de beginpagina zijn, per conditie, in Tabel 3.1.9 weergegeven.

Tabel 3.1.9

Percentages fout in de beginpagina, per conditie.

Uitroeptekens	Hoofdletters	
	Wel	Niet
Wel	50.0	48.3
Niet	46.7	65.0

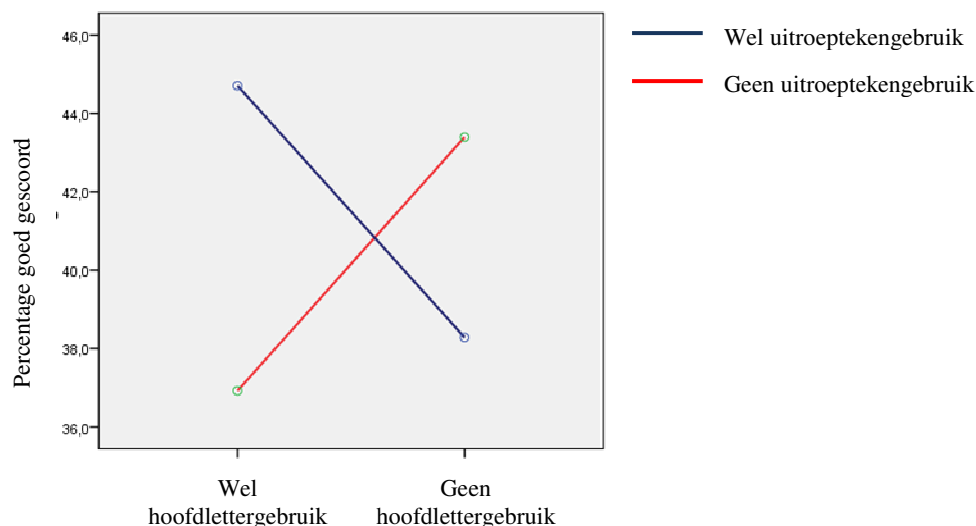

Doordat de slechte resultaten van de beginpagina de analyse van het totale verhaal beïnvloed kunnen hebben, is ervoor gekozen om de analyse voor het totale verhaal opnieuw te doen (zowel voor de gehele groep proefpersonen als voor de groep proefpersonen zonder voorkennis), maar nu met alleen de midden- en eindpagina als ‘gehele tekst’.

Ten eerste is de analyse uitgevoerd voor de gehele groep proefpersonen ($N=60$). Hieruit bleek dat er een effect was van de interactie van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ op de herinnering van het totale verhaal: $F(1,56)=4.442$, $MSE=624$, $p<.05$, $\eta^2=.073$. Uit een contrastanalyse bleek de richting van het effect: er was een trend in de interactie voor de condities waarin gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden: $p=.077$, $MD=7.783$ (95%CI: $-.884$ tot 16.451). Wanneer zowel hoofdletterwoorden als uitroeptekens werden gebruikt ($M=44.71$, $SD=13.67$), werd het gehele verhaal beter onthouden dan wanneer alleen gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden ($M=36.92$, $SD=9.11$). Figuur 3.1 laat dit effect zien in grafiekvorm.

Figuur 3.1

Interactie-effect van hoofdlettergebruik * uitroeptekengebruik op herinnering van het gehele verhaal ($N=60$).

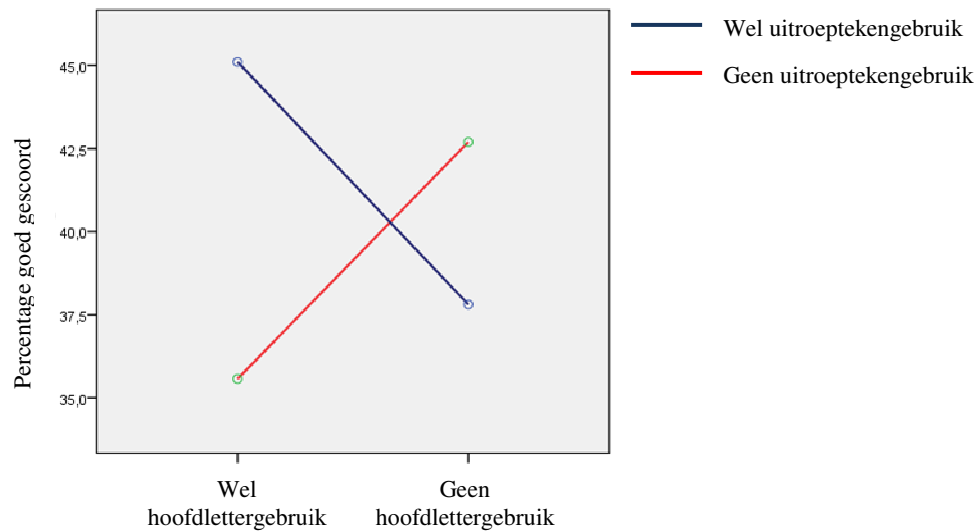

Wanneer de beginpagina niet werd meegenomen in de analyse van het gehele verhaal voor de groep respondenten zonder voorkennis ($N=52$), bleek dat er sprake was van een interactie-effect van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ op de herinnering van het gehele verhaal: $F(1,48)=4.590$, $MSE=674$, $p<.05$, $\eta^2=.087$. De richting bleek uit een contrastanalyse: er was een effect voor de condities waarin gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden. Wanneer zowel hoofdletterwoorden als uitroeptekens werden gebruikt ($M=45.11$, $SD=14.09$), werd het gehele verhaal beter onthouden dan wanneer alleen gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden ($M=35.57$, $SD=8.59$): $p<.05$, $MD=9.534$ (95%CI: $.153$ tot 18.915). Figuur 3.2 laat dit effect zien in grafiekvorm.

Figuur 3.2

Interactie-effect van hoofdlettergebruik * uitroeptekengebruik op herinnering van het gehele verhaal (N=52).

3.2 Waardering

De tweede afhankelijke variabele die in het experiment is getoetst is ‘waardering’. Zowel de waardering met betrekking tot het verhaal als met betrekking tot Donald Duck-verhalen in het algemeen is geanalyseerd met behulp van een tweeweg-anova, waarin ‘waardering’ (‘verhaal’ of ‘Donald Duck’, onderverdeeld in de constructen zoals in de methode is uitgelegd) als afhankelijke variabele is opgenomen en ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ als onafhankelijke variabelen.

Allereerst worden de resultaten van de analyse van het verhaal weergegeven. Zoals in paragraaf 2.6.2 is uitgelegd, is de variabele ‘waardering verhaal’ onderverdeeld in zes componenten, namelijk ‘aantrekkelijkheid verhaal’, ‘vermakelijkheid verhaal’, ‘opbouw verhaal’, ‘leesbaarheid verhaal’, ‘complexiteit verhaal’ en ‘ontroering verhaal’. Omdat er weinig significante resultaten of trends uit de analyses naar voren zijn gekomen, zullen deze voor de zes componenten in één keer besproken worden.

In Tabel 3.2.1, op de volgende pagina, zijn de gemiddelde scores van de proefpersonen, per component van ‘waardering’ van het verhaal weergegeven.

Tabel 3.2.1

Gemiddelde scores op de waarderingstaak voor ‘aantrekkelijkheid’, ‘vermakelijkheid’, ‘opbouw’, ‘leesbaarheid’, ‘complexiteit’ en ‘ontroering’ voor het verhaal op een schaal van 1 tot 5 (1=laag, 5=hoog).

Waardering	Uitropeptekens	Hoofdletters	
		Wel	Niet
Aantrekkelijkheid	Wel	3.48 (1.00)	3.20 (1.14)
	Niet	3.25 (1.17)	3.24 (1.03)
Vermakelijkheid	Wel	3.49 (.76)	3.29 (.88)
	Niet	3.73 (.47)	3.69 (.62)
Opbouw	Wel	4.73 (.46)	4.40 (.63)
	Niet	4.33 (.62)	4.27 (.80)
Leesbaarheid	Wel	4.40 (.74)	3.80 (1.15)
	Niet	4.13 (.74)	4.20 (1.08)
Complexiteit	Wel	4.40 (.99)	4.13 (.92)
	Niet	4.00 (.65)	4.13 (.92)
Ontroering	Wel	2.07 (1.16)	2.00 (1.00)
	Niet	2.60 (.99)	2.27 (.96)

Uit de analyse bleek dat er nauwelijks betekenisvolle resultaten te vinden waren van het effect van ‘hoofdlettergebruik’, ‘uitropeptekengebruik’, of een combinatie van deze twee variabelen, op de waardering van het verhaal (ongeacht de component). Toch kan een drietal effecten gerapporteerd worden.

Ten eerste is een trend gevonden in het directe effect van ‘uitropeptekengebruik’ op de ‘vermakelijkheid’ van het verhaal: $F(1,56)=3.155$, $MSE=2$, $p=.081$. Wanneer geen gebruik werd gemaakt van uitropeptekens in het verhaal ($M=3.71$, $SD=.54$) werd het verhaal positiever gewaardeerd op vermakelijkheid dan wanneer wel gebruik werd gemaakt van uitropeptekens ($M=3.39$, $SD=.82$).

Een tweede trend is gevonden in de interactie van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitropeptekengebruik’ op de leesbaarheid van het verhaal, voor de condities waarin gebruik werd gemaakt van uitropeptekens: $p=.088$, $MD=.600$ (95%CI: -.092 tot 1.292). In deze condities werd de leesbaarheid van het verhaal positiever gewaardeerd wanneer tevens gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden, dan wanneer hier geen gebruik van werd gemaakt.

Ten slotte is een trend gevonden in de interactie van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitropeptekengebruik’ op de opbouw van het verhaal, voor de condities waarin gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden: $p=.092$, $MD=.400$ (95%CI: -.067 tot .867). In deze condities werd de opbouw van het verhaal positiever gewaardeerd wanneer tevens gebruik werd gemaakt van uitropeptekens, dan wanneer

hier geen gebruik van werd gemaakt.

Ten tweede is gekeken naar de resultaten van de analyse van de waardering van Donald Duck-verhalen in het algemeen. In de methode is al aangegeven dat deze variabele bestaat uit drie constructen, namelijk 'inhoudskenmerken', 'structuurkenmerken' en 'gevoelskenmerken'.

Hieronder staat de tabel weergegeven met de gemiddelde resultaten van de proefpersonen, voor de drie constructen van 'waardering' van Donald Duck-verhalen in het algemeen (Tabel 3.2.2).

Tabel 3.2.2

Gemiddelde scores op de waarderingstaak voor 'inhoudskenmerken', 'structuurkenmerken' en 'gevoelskenmerken' voor Donald Duck-verhalen in het algemeen op een schaal van 1 tot 5 (1=laag, 5=hoog).

Waardering	Uitroptekens	Hoofdletters	
		Wel	Niet
Inhoudskenmerken	Wel	3.90 (.61)	4.08 (.79)
	Niet	4.11 (.41)	4.09 (.50)
Structuurkenmerken	Wel	4.48 (.48)	4.00 (.65)
	Niet	4.40 (.47)	4.40 (.50)
Gevoelskenmerken	Wel	3.32 (.57)	3.15 (.72)
	Niet	3.60 (.42)	3.62 (.49)

Er is geen effect gevonden van 'hoofdlettergebruik' ($F(1,56)<1.00$), 'uitroptekengebruik' ($F(1,56)<1.00$), of de interactie van 'hoofdlettergebruik' en 'uitroptekengebruik' ($F(1,56)<1.00$) op de waardering van 'inhoudskenmerken' van Donald Duck.

In de analyse van de gemiddelde resultaten voor 'structuurkenmerken' zijn verschillende effecten gevonden. Ten eerste was er sprake van een trend in het directe effect van 'hoofdlettergebruik' op de waardering van 'structuurkenmerken' voor Donald Duck: $F(1,56)=3.113$, $MSE=1$, $p=.083$. Wanneer gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden in het experimentele verhaal, werd Donald Duck positiever gewaardeerd op 'structuurkenmerken' dan wanneer daar in het experimentele verhaal geen gebruik van was gemaakt.

Tevens was er sprake van een trend in de interactie van 'hoofdlettergebruik' en 'uitroptekengebruik' op de waardering van 'structuurkenmerken': $F(1,56)=3.113$, $MSE=1$, $p=.083$. De richting van deze trend was twee kanten op. Ten eerste bleek dat wanneer gebruik was gemaakt van zowel uitroptekens als hoofdletterwoorden in het verhaal, Donald Duck positiever gewaardeerd werd op 'structuurkenmerken' dan wanneer alleen gebruik was gemaakt van uitroptekens. Dit verschil was significant: $p<.05$, $MD=.483$ (95%CI: .095 tot .871). Ten tweede bleek dat wanneer geen gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden of uitroptekens in het verhaal, de waardering van

‘structuurkenmerken’ van Donald Duck positiever was dan wanneer geen gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden, maar wel van uitroeptekens. Ook dit verschil was significant: $p < .05$, $MD = .400$ (95%CI: .012 tot .788).

Het laatste construct waarin de waardering van Donald Duck onder te verdelen was, was ‘gevoelskenmerken’. Gebleken is dat er een direct effect was van ‘uitroeptekengebruik’ op de waardering van ‘gevoelskenmerken’ voor Donald Duck: $F(1,56) = 6.705$, $MSE = 2$, $p < .025$. Wanneer geen uitroeptekens waren gebruikt in het verhaal ($M = 3.61$, $SD = .45$), werd Donald Duck positiever gewaardeerd op ‘gevoelskenmerken’ dan wanneer deze wel waren gebruikt ($M = 3.23$, $SD = .64$).

Tevens was sprake van een interactie-effect van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ op de waardering van ‘gevoelskenmerken’ van Donald Duck, wanneer in het verhaal geen gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden: $p < .05$, $MD = .467$ (95%CI: .056 tot .877). Donald Duck werd positiever gewaardeerd op ‘gevoelskenmerken’ wanneer het verhaal geen hoofdletterwoorden én geen uitroeptekens bevatte, dan wanneer het verhaal alleen uitroeptekens bevatte.

Tot zover zijn de resultaten van de analyses van ‘herinnering’ en ‘waardering’ gerapporteerd. In de volgende paragraaf zullen antwoorden op de hypothesen geformuleerd worden.

3.3 Beantwoorden hypothesen

In Hoofdstuk 1 van deze scriptie zijn vier hypothesen vastgesteld, aan de hand van de theorie. De vier hypothesen worden in deze paragraaf één voor één besproken in het licht van de resultaten van het onderzoek.

Hypothese 1a:

Tekstballonnen in een beeldtekst waarin woorden in hoofdletters zijn weergegeven, worden beter herinnerd dan die waarin woorden in kleine letters zijn weergegeven.

Uit de analyses van ‘herinnering’ is niet gebleken dat er een direct effect van ‘hoofdlettergebruik’ op de herinnering van het verhaal (zowel de begin-, midden-, eindpagina als het gehele verhaal) bestaat. Er kan dus niet gesteld worden dat wanneer gebruik is gemaakt van hoofdletterwoorden in een tekstballon, de beeldtekst (of een gedeelte ervan) beter wordt onthouden dan wanneer woorden niet in hoofdletters zijn gedrukt.

Wel is gebleken dat er interactie-effecten van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ op ‘herinnering’ bestaan. Uit alle onderzochte mogelijkheden (met alle proefpersonen en met alleen

proefpersonen zonder voorkennis) is gebleken dat wanneer uitroeptekens aanwezig waren in de tekstballonnen, de tekstballonnen waarin tevens gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden beter werden herinnerd dan de tekstballonnen waarin geen gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden. Uit deze interactie-analyses is niet gebleken dat wanneer geen gebruik werd gemaakt van uitroeptekens de tekstballonnen met hoofdletterwoorden beter onthouden werden dan de tekstballonnen waarin dit vormkenmerk niet voorkwam.

Hypothese 1a kon dus niet op grond van de analyses bevestigd worden. Echter, in het gevonden interactie-effect werd wel zichtbaar dat ‘hoofdlettergebruik’ positief werkte op de herinnering van een beeldtekst, mits tevens gebruik werd gemaakt van uitroeptekens.

Hypothese 1b:

De waardering van een beeldtekst waarin woorden in hoofdletters zijn weergegeven, is positiever dan die van een beeldtekst waarin woorden in kleine letters zijn weergegeven.

‘Waardering’ van de beeldtekst was in zes componenten verdeeld. Uit de analyse van de resultaten waren geen directe effecten naar voren gekomen. Wel is uit de analyse gebleken dat er een interactie-effect bestond van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ op de waardering van de opbouw van de beeldtekst. Wanneer zowel gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden als van uitroeptekens, werd de opbouw van de tekst positiever gewaardeerd dan wanneer alleen gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden. Hypothese 1b kon dus alleen met betrekking tot ‘opbouw’ van de tekst worden bevestigd en alleen wanneer tevens gebruik was gemaakt van uitroeptekens.

Tevens was de waardering van Donald Duck-verhalen in het algemeen geanalyseerd. Deze variabele bestond uit drie constructen, namelijk ‘inhoudskenmerken’, ‘structuurkenmerken’ en ‘gevoelskenmerken’. Een eerste effect dat was gevonden was een direct effect van ‘hoofdlettergebruik’ op de waardering van ‘structuurkenmerken’ van Donald Duck. Wanneer gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden in het verhaal werd Donald Duck positiever gewaardeerd dan wanneer geen gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden. Ten tweede was een interactie-effect van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ op de waardering van ‘structuurkenmerken’ van Donald Duck gebleken. Wanneer gebruik werd gemaakt van uitroeptekens in het verhaal, werd Donald Duck positiever gewaardeerd op ‘structuurkenmerken’ als tevens gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden, dan wanneer hier geen gebruik van werd gemaakt. Ten slotte bleek een interactie-effect van ‘hoofdlettergebruik’ en ‘uitroeptekengebruik’ op de waardering van ‘gevoelskenmerken’ van Donald Duck. Wanneer het verhaal geen hoofdletterwoorden bevatte, werd Donald Duck positiever gewaardeerd als tevens geen gebruik was gemaakt van uitroeptekens, dan wanneer dit laatste vormkenmerk wel in het

verhaal voorkwam.

Voor Donald Duck-verhalen in het algemeen kon hypothese 1b dus bevestigd worden voor ‘structuurkenmerken’, zowel in combinatie met ‘uitroepkeengebruik’, als direct.

Hypothese 2a:

Tekstballonnen in een beeldtekst waarin zinnen worden afgesloten met een uitroepteken, worden beter herinnerd dan tekstballonnen waarin zinnen worden afgesloten met een punt.

Uit de analyses van ‘herinnering’ is niet gebleken dat er een direct effect van ‘uitroepkeengebruik’ op de herinnering van het verhaal (zowel de begin-, midden-, eindpagina als het gehele verhaal) bestond. Wel bleek een interactie-effect van ‘uitroepkeengebruik’ en ‘hoofdlettergebruik’ op ‘herinnering’. Uit alle onderzochte mogelijkheden (met alle proefpersonen, met alleen proefpersonen zonder voorkennis en zonder de beginpagina meegenomen in de analyse) is gebleken dat wanneer hoofdletterwoorden aanwezig waren in de tekstballonnen, de tekstballonnen waarin tevens gebruik was gemaakt van uitroeptekens beter onthouden werden dan de tekstballonnen waarin geen gebruik was gemaakt van uitroeptekens. Uit deze interactie-analyses is niet gebleken dat wanneer geen gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden de tekstballonnen met uitroeptekens beter onthouden werden dan de tekstballonnen waarin de zinnen werden afgesloten met een punt.

Hypothese 2a kon dus niet op grond van de analyses bevestigd worden. Echter, in het gevonden interactie-effect was wel zichtbaar dat het gebruik van uitroeptekens positief werkte op de herinnering van de beeldtekst, mits tevens gebruik was gemaakt van hoofdletterwoorden.

Hypothese 2b:

De waardering ten aanzien van een beeldtekst waarin zinnen worden afgesloten met een uitroepteken, is positiever dan voor een beeldtekst waarin zinnen worden afgesloten met een punt.

‘Waardering’ van de beeldtekst was in zes componenten verdeeld. Uit de analyses van de waardering van het verhaal is gebleken dat er een direct effect van ‘uitroepkeengebruik’ op waardering van de vermakelijkheid van het verhaal bestond. Er kon dus gesteld worden dat een beeldtekst negatiever werd gewaardeerd, wanneer gebruik was gemaakt van uitroeptekens dan wanneer geen gebruik was gemaakt van dit vormkenmerk. Tevens was uit de analyse gebleken dat er een interactie-effect bestond van ‘uitroepkeengebruik’ en ‘hoofdlettergebruik’ op de waardering van de leesbaarheid van de tekst. Wanneer zowel gebruik was gemaakt van uitroeptekens als van hoofdletterwoorden werd de leesbaarheid van de tekst positiever gewaardeerd dan wanneer alleen gebruik werd gemaakt van uit-

roeptekens. Uit deze interactie-analyses is niet gebleken dat wanneer geen gebruik werd gemaakt van hoofdletterwoorden de tekstballonnen met uitroeptekens positiever gewaardeerd werden dan de tekstballonnen waarin zinnen werden afgesloten met een punt. Hypothese 2b kon dus met betrekking tot ‘vermakelijkheid’ niet worden bevestigd voor het verhaal. Voor de leesbaarheid van het verhaal kon de hypothese wel worden bevestigd, maar alleen wanneer uitroeptekens in combinatie met hoofdletterwoorden waren gebruikt.

De waardering van Donald Duck-verhalen in het algemeen is ook geanalyseerd. Deze variabele bestond uit drie constructen, namelijk ‘inhoudskenmerken’, ‘structuurkenmerken’ en ‘gevoelskenmerken’. Ten eerste was uit de analyse van de structuurkenmerken gebleken dat een interactie-effect bestond van ‘uitroeptekengebruik’ en ‘hoofdlettergebruik’ op de waardering van ‘structuurkenmerken’ van Donald Duck. Wanneer zowel gebruik was gemaakt van uitroeptekens als van hoofdletterwoorden in het verhaal, werd Donald Duck positiever op ‘structuurkenmerken’ gewaardeerd dan wanneer geen gebruik was gemaakt van uitroeptekens en van hoofdletterwoorden. Ten tweede is een direct effect gevonden van ‘uitroeptekengebruik’ op de waardering van ‘gevoelskenmerken’ voor Donald Duck. Wanneer gebruik werd gemaakt van uitroeptekens in het verhaal, werd Donald Duck minder positief gewaardeerd dan wanneer geen gebruik werd gemaakt van uitroeptekens. Ten slotte was in het interactie-effect van ‘uitroeptekengebruik’ en ‘hoofdlettergebruik’ op ‘gevoelskenmerken’ te zien dat wanneer het verhaal geen hoofdletterwoorden bevatte, Donald Duck positiever gewaardeerd werd op ‘gevoelskenmerken’ als tevens geen gebruik was gemaakt van een uitroepteken, dan wanneer hier wel gebruik van was gemaakt. Voor Donald Duck-verhalen in het algemeen kon hypothese 2b dus niet bevestigd worden voor ‘gevoelskenmerken’. Gebleken was dat er een negatief effect bestond van ‘uitroeptekengebruik’ op de waardering van ‘gevoelskenmerken’ van Donald Duck-verhalen in het algemeen. Voor ‘structuurkenmerken’ kon de hypothese wel bevestigd worden, maar alleen wanneer uitroeptekens in combinatie met hoofdletterwoorden waren gebruikt.

4. Conclusie en Discussie

Tot zover is in deze scriptie allereerst een probleemstelling geformuleerd met een centrale onderzoeksvraag. Vervolgens zijn aan de hand van bestaande theorie met betrekking tot het gebruik van hoofdletters en uitroeptekens onderbouwde hypothesen geformuleerd. Aan de hand van data-analyses zijn deze in het vorige hoofdstuk beantwoord. In dit hoofdstuk zal allereerst een antwoord gegeven worden op de onderzoeksvraag die in deze scriptie steeds centraal heeft gestaan. Vervolgens zullen de conclusies in de discussie worden teruggekoppeld naar de theorie: sluiten de onderzoeksresultaten uit deze scriptie aan op de bevindingen uit eerdere onderzoeken? Welke implicaties, die de onderzoeksresultaten kunnen hebben beïnvloed, zijn opgetreden binnen dit onderzoek? Ten slotte worden aanbevelingen voor vervolgonderzoek gegeven.

4.1 Conclusie en Discussie

In deze scriptie staat de volgende onderzoeksvraag centraal: *“Wat is het effect van het gebruik van hoofdletters en/of uitroeptekens op de herinnering en waardering van een beeldtekst?”*

In de vorige twee hoofdstukken is de methode van onderzoek toegelicht en zijn de resultaten besproken. Aan de hand van deze resultaten wordt in dit hoofdstuk een antwoord op de centrale onderzoeksvraag gegeven.

Met het experiment van deze scriptie is aangetoond dat hoofdletterwoorden een positief effect hebben op de waardering van een beeldtekst: een beeldtekst wordt positiever gewaardeerd wanneer gebruik wordt gemaakt van hoofdletterwoorden dan wanneer alleen gebruik wordt gemaakt van kleine letters. Tevens heeft de combinatie van hoofdletterwoorden met uitroeptekens een positief effect op de waardering van een beeldtekst: wanneer zowel hoofdletterwoorden als uitroeptekens worden gebruikt wordt een beeldtekst positiever gewaardeerd dan wanneer geen hoofdletterwoorden worden gebruikt en/of wanneer gebruik wordt gemaakt van uitroeptekens als zinseinde. Het gebruik van uitroeptekens heeft een negatief effect op de waardering van een beeldtekst: wanneer uitroeptekens het eind van een zin aangeven wordt een beeldtekst negatiever gewaardeerd dan wanneer zinnen worden afgesloten met een punt.

Over het effect van hoofdlettergebruik en/of uitroeptekengebruik op de herinnering van een beeldtekst kan geconcludeerd worden dat de combinatie van deze twee vormkenmerken een positief effect heeft op de herinnering van een beeldtekst. Wanneer zowel van hoofdletterwoorden als van uit-

roeptekens gebruik wordt gemaakt, wordt (een pagina uit) een beeldtekst beter onthouden dan wanneer gebruik wordt gemaakt van één (of geen) van deze vormkenmerken.

Hiermee is de onderzoeksvraag beantwoord.

De effecten die uit het experiment naar voren zijn gekomen, komen deels overeen met wat in de behandelde onderzoeken van Fowler en Barker (1974) en Lorch (1989), in paragraaf 1.6.1, al is gesteld, namelijk dat het gebruik van typografische middelen een positief effect heeft op de herinnering van een tekst. In de studies van deze onderzoekers bleek eerder dat proefpersonen een tekst waarin gebruik wordt gemaakt van typografische middelen beter onthouden dan wanneer gebruik wordt gemaakt van kleine letters. In deze onderzoeken was echter niet aangegeven op welke typografische middelen de onderzoeksresultaten betrekking hadden. Een, in paragraaf 1.6.1 behandelde, studie waarin specifiek onderzoek was gedaan naar het effect van het gebruik van hoofdletterwoorden was dat van Lorch, Lorch en Klusewitz (1995). Hierin was gebleken dat hoofdletterwoorden de aandacht van de lezer richtten op het element dat groot was gedrukt, waardoor dat beter werd onthouden dan wanneer het in kleine letters was gedrukt. Zowel de onderzoeksresultaten met betrekking tot typografische middelen (Fowler & Barker, 1974; Lorch, 1989) als met betrekking tot hoofdletterwoorden (Lorch, Lorch & Klusewitz, 1995) komen overeen met de resultaten van dit scriptieonderzoek.

Tot nu toe was er nog geen onderzoek verricht waarin het effect van hoofdlettergebruik op de waardering van een tekst centraal had gestaan. Hierdoor kunnen de resultaten uit deze scriptie met betrekking tot dit onderwerp niet worden vergeleken met eerder onderzoek.

Onderzoek van Waleski (2006), behandeld in paragraaf 1.6.2, had aangetoond dat het gebruik van uitroptekens in een zin een positief effect kan hebben op de waardering van de tekst. Door het gebruik van uitroptekens aan het eind van een zin geeft de schrijver een persoonlijke vriendschappelijke draai aan de tekst. Hierdoor ziet de lezer een sociale band met de schrijver, wat positief wordt opgevat. De resultaten uit dat onderzoek komen niet overeen met wat in dit experiment is aangetoond: uit de experimentele resultaten uit deze studie bleek dat het gebruik van uitroptekens een negatief effect had op de waardering van een beeldtekst. Een reden hiervoor kan zijn dat in de beeldtekst die is gebruikt te veel uitroptekens voorkwamen. Van der Horst (1990) stelt in zijn richtlijnen dat zuinig met het uitropteken moet worden omgesprongen en dat de waarde van dit vormkenmerk afneemt naarmate het vaker wordt gebruikt. De lezer zal er dan namelijk aan gewend raken en kan zelfs de kundigheid van de schrijver in twijfel trekken. Zoals in de methode van deze scriptie is aangegeven, werd in het gemanipuleerde Donald Duck-verhaal in ruim 85% van de uitingen gebruik gemaakt van een uitropteken aan het eind van de zin. Dit zou overmatig kunnen zijn, waardoor de kracht van het uitropteken is afgenomen en deze juist een negatief effect had op de waardering van de beeldtekst.

Tot nu toe was er nog geen onderzoek verricht waarin het effect van het gebruik van uitroeptekens op de herinnering van een tekst centraal heeft gestaan. Hierdoor kunnen de resultaten uit deze scriptie met betrekking tot dit onderwerp niet worden vergeleken met eerder onderzoek.

Ook al zijn er reeds enkele studies verricht waarin het gebruik van typografische middelen (hoofdletters) of interpunctie (uitroeptekens) centraal heeft gestaan, het experiment uit deze scriptie is toch op verschillende punten zeer vernieuwend. Ten eerste is weinig bekend over de effecten van het gebruik van hoofdletterwoorden en/of uitroeptekens op de herinnering en waardering van een tekst. Uit eerdergenoemde onderzoeken is wel gebleken dat deze vormkenmerken van invloed zijn op 'herinnering' en 'waardering'. Dit is echter nog nauwelijks bewezen. Ten tweede is dit experiment vernieuwend, omdat over de combinatie van het gebruik van hoofdletterwoorden en het gebruik van uitroeptekens tot nu toe nog niets bekend was. Deze twee vormkenmerken komen in hun functies en richtlijnen sterk overeen: beide richten de aandacht van de lezer op één bepaald punt in de tekst en benadrukken dit. De combinatie van deze twee vormkenmerken was echter niet eerder onderzocht. Ook waren het effect van 'hoofdlettergebruik' op de waardering van een tekst en het effect van 'uitroepkengebruik' op de herinnering van de tekst niet eerder onderzocht. Het experiment heeft dus nieuwe combinaties en effecten aan het licht gesteld. Ten derde is eerder onderzoek met betrekking tot typografie en interpunctie steeds gericht op leerteksten en schermteksten. Over de effecten van deze kenmerken op beeldteksten was nog geen onderzoek verricht. Zoals in de inleiding is gesteld, zijn beeldteksten steeds meer in opkomst. Het is vernieuwend dat de theorieën met betrekking tot typografie en interpunctie die zijn ontwikkeld aan de hand van onderzoek naar (oudere) leer- en schermteksten, in deze studie zijn toegepast op (nieuwere) beeldteksten.

Naast bovengenoemde pluspunten is tevens een tweetal kanttekeningen te maken bij het experiment uit deze studie. Een eerste kanttekening kan worden gemaakt bij het verhaal dat is gebruikt in het experiment. Uit de pretest is gebleken dat het verhaal representatief was voor Donald Duck-verhalen in het algemeen. De antwoorden die de proefpersonen uit de pretest gaven op de waarderingssitems voor het verhaal kwamen overeen met de antwoorden voor Donald Duck-verhalen in het algemeen, waardoor representativiteit verondersteld kon worden. Wanneer de representativiteit na het houden van het experiment werd bekeken, bleek echter dat de antwoorden op de waarderingssitems voor het verhaal significant verschilden van die voor Donald Duck-verhalen in het algemeen. Hieruit kan worden opgemaakt dat het verhaal uiteindelijk niet representatief is geweest voor de steekproef in het experiment.

Een tweede kanttekening kan worden gemaakt bij de manier waarop de proefpersonen het verhaal te lezen hebben gekregen. Het verhaal werd op een beeldscherm getoond. Dit komt niet overeen met

hoe een beeldtekst in de werkelijkheid wordt gelezen (namelijk vanaf een papieren versie). Uit eerder onderzoek (Hendrixx, 1999) is gebleken dat het lezen vanaf een beeldscherm als minder prettig wordt ervaren dan het lezen van papier. Hiervoor is niet gecontroleerd in het onderzoek, terwijl het een negatief effect kan hebben gehad op de waardering van de beeldtekst. Relatieve verschillen tussen condities kunnen nu wel overeind gebleven zijn, maar over het algemeen kan de waardering van het verhaal en van Donald Duck-verhalen in het algemeen lager liggen dan wanneer het verhaal in een papieren versie zou zijn voorgelegd.

Ondanks de kanttekeningen en kritieken kan gesteld worden dat het onderzoek valide is uitgevoerd. Er is duidelijk aangegeven wat, hoe en om welke reden is gehandeld, waardoor de interne validiteit hoog is. Ook de externe validiteit is redelijk hoog, omdat het onderzoek gegeneraliseerd kan worden naar verschillende tekstsoorten. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat het generaliseerbaar is voor een grotere groep mensen met een hoog opleidingsniveau (WO). Om te bepalen of deze resultaten ook te generaliseren zijn tot een groep mensen met een laag opleidingsniveau moet vervolgonderzoek worden gedaan.

4.2 Aanbevelingen

Een eerste mogelijkheid tot onderzoek naar aanleiding van het experiment uit deze scriptie, is het uitvoeren van hetzelfde onderzoek, maar dan met een leestijdmeting. Dat was ook de oorspronkelijke opzet van het huidige onderzoek, maar door een technisch mankement kon de leestijdmeting niet plaatsvinden. In de theoretische inleiding is aangegeven dat het interessant zou zijn om te achterhalen of een uitroepteken betekenisdragend is, of slechts structurerend. Dit zou door middel van het meten van de leestijd achterhaald kunnen worden. Wanneer de tekstballonnen een langere leestijd hebben wanneer gebruik is gemaakt van een uitroepteken dan wanneer gebruik is gemaakt van een punt (wat een structurerend interpunctiemiddel is), kan er van uitgegaan worden dat het uitroepteken betekenis draagt.

Tevens zou hetzelfde onderzoek kunnen worden toegepast op een andere tekstsoort, zoals e-mail. Tegenwoordig maakt men steeds meer gebruik van e-mail. Een probleem dat hier veelvuldig voorkomt is dat de boodschap verkeerd begrepen wordt, doordat non-verbale kenmerken die in face-to-face contact van belang zijn, niet worden overgedragen (Sallis & Kassabova, 2000). Wanneer duidelijk is op welke manier typografische- en interpunctiemiddelen toegepast kunnen (en behoren te) worden en welke effecten ze hebben op onder andere de waardering van de tekst, kan geprobeerd worden om dit non-begrip te verkleinen.

Een derde mogelijkheid voor vervolgonderzoek is: hetzelfde experiment als dat van deze scriptie uitvoeren bij een andere doelgroep, namelijk kinderen. Hierbij zouden verschillende leeftijdsgroepen

vergeleken kunnen worden. De kerndoelgroep van Donald Duck is kinderen in een leeftijd van 8 tot en met 12 jaar. Deze verschilt van de doelgroep die in deze scriptie centraal heeft gestaan. Interessant is nu, om te achterhalen of de effecten die bij de doelgroep uit deze scriptie zijn gevonden gelijk zijn aan de effecten die bij kinderen worden gevonden. Wanneer uit het experiment bij kinderen bijvoorbeeld blijkt dat ze een verhaal waarin gebruik wordt gemaakt van hoofdletterwoorden beter onthouden dan een verhaal met alleen woorden in kleine letters, zou opgemaakt kunnen worden dat de functie van dit vormkenmerk al op zeer jonge leeftijd bij kinderen bekend is en begrepen wordt. In lees- en leerboeken zou als gevolg hiervan, op de lagere school vaker van dit vormkenmerk gebruik kunnen worden gemaakt om een hoger leerrendement te bereiken.

Ten slotte zou een andere combinatie van vormkenmerken kunnen worden onderzocht. In de inleiding (paragraaf 1.1) is al aangegeven dat in Donald Duck niet alleen gebruik wordt gemaakt van hoofdletterwoorden en uitroeptekens, maar dat er ook veel cursief wordt toegepast (alle hoofdletterwoorden zijn cursief gedrukt). Interessant kan zijn om te kijken welk effect deze extra toevoeging heeft op leestijd, herinnering en waardering van de beeldtekst. Dus in plaats van de combinatie 'hoofdlettergebruik' en 'uitroeptekengebruik' kan gekozen worden om 'hoofdlettergebruik' en 'gebruik van cursief', of alle drie de vormkenmerken op te nemen in het onderzoek.

Zoals in bovenstaande aanbevelingen is te lezen, blijft het onontgonnen gebied van vormkenmerken in tekst een interessant onderzoeksgebied, waar nog erg veel nieuwe bevindingen te doen zijn. Het gebied vraagt dan ook om meer onderzoek, om zo door de bomen het bos te leren zien.

5. Referenties

- Braet, A. (2000). *Taalbeheersing als communicatiewetenschap. Een overzicht van theorievorming, onderzoek en toepassingen*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Breland, K., & Breland, M. K. (1944). Legibility of newspaper headlines printed in capitals and in lower case. *Journal of applied psychology*, 28, 117-120.
- Britton, B. K., & Glynn, S. M. (1987). *Executive control processes in reading*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Burger, P., & De Jong, J. (1997). *Handboek Stijl. Adviezen voor aantrekkelijk schrijven*. Groningen: Martinus Nijhoff Uitgevers.
- Chafe, W. (1988). Punctuation and the prosody of written language. *Written communication*, 5, 395-426.
- Chute, H., & DeKoven, M. (2006). Introduction: graphic narrative. *MFS Modern fiction studies*, 52, 767-782.
- De Beaugrande, R. (1984). *Text production. Toward a science of composition*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- Field, A. (2005). *Discovering statistics using SPSS*. London: Sage Publications.
- Foster, J. J., & Bruce, M. (1982). Reading upper and lower case on Viewdata. *Applied ergonomics*, 13, 145-149.
- Fowler, R. L., & Barker, A. S. (1974). Effectiveness of highlighting for retention of text material. *Journal of applied psychology*, 59, 358-364.
- Halink, Y. (2001). *Hoofdletter of kleine letter? Richtlijnen voor hoofdlettergebruik*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Hartley, J. (1986). Planning the typographical structure of instructional text. *Educational psychologist*, 21, 315-333.
- Hendrikx, W. (1999). *Schrijven voor het beeldscherm*. Den Haag: SDU Uitgevers.
- Jonassen, D. H. (1982). *The technology of text. Principles for structuring, designing, and displaying text*. New Jersey: Englewood Cliffs.
- Jonassen, D. H. (1985). *The technology of text. Principles for structuring, designing, and displaying text*. (Vol. two). New Jersey: Englewood Cliffs.
- Kahn, P., & Lenk, K. (1998). Principles of typography for use interface design. *Interactions*, 5, 15-29.
- Lorch, R. F. (1989). Text-signaling devices and their effects on reading and memory processes.

- Educational psychology review*, 1, 209-234.
- Lorch, R. F., Lorch, E. P., & Klusewitz, M. A. (1995). Effects of typographical cues on reading and recall of text. *Contemporary educational psychology*, 20, 51-56.
- Mitchell, W.J.T. (1996). Word and image. In: Chute, H., & DeKoven, M. (2006). Introduction: graphic narrative. *MFS Modern fiction studies*, 52, p.772.
- Noordink, F. (2006). *Een verstript Midden-Oosten. Het Westerse 'zelf' in relatie tot de niet-Westerse 'ander' in graphic novels over het Midden Oosten.*, Universiteit van Utrecht, Utrecht.
- O'Connell, D. C., & Kowall, S. (1985). *Use of punctuation in oral reading*. Paper presented at the Twenty-sixth annual meeting of the psychonomic society.
- Poulton, E. C. (1967). Searching for newspaper headlines printed in capitals or lower-case letters. *Journal of applied psychology*, 5, 417-425.
- Sallis, P., & Kassabova, D. (2000). Computer-mediated communication: experiments with e-mail readability. *Information science*, 123, 43-53.
- Schwartz, G. E. (2002). Graphic novels for multiple literacies. *Reading online*, 6.
- Singleton, R. H. (1944). How to teach punctuation. *College English*, 6, 111-115.
- Spiegelman, A. (2004) Interview. In: Chute, H., & DeKoven, M. (2006). Introduction: graphic narrative. *MFS Modern fiction studies*, 52, p.768.
- Truss, L. (2003). *Eats, shoots & leaves. The zero tolerance approach to punctuation*. London: Profile Books.
- Van de Water, D. A., & O'Connell, D. C. (1986). From page to program: some typographical and temporal variables in radio homilies. *Journal of psycholinguistic research*, 15(6), 525-538.
- Van der Horst, P. J. (1990). *Leestekenwijzer*. 's Gravenhage: SDU Uitgeverij.
- Van der Pool, E., & Van Wijk, C. (1995). Proces en strategie in een psycholinguïstisch model van schrijven en lezen. *Tijdschrift voor onderwijsresearch*, 20, 200-214.
- Vervoorn, A. J. (1981). *Leestekens en hoofdletters. Over een goede interpunctie*. Utrecht/Antwerpen: Uitgeverij Het Spectrum.
- Waller, R. (1980). Typography and reading strategy. In *Executive control processes in reading*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Waseleski, C. (2006). Gender and the use of exclamation points in computer-mediated communication: an analysis of exclamations posted to two electronic discussion lists. *Journal of computer-mediated communication*, 11, 1012-1024.
- Weiner, S. (2003). Faster than a speeding bullet: the rise of the graphic novel. In *Een verstript Midden-Oosten. Het Westerse 'zelf' in relatie tot de niet-Westerse 'ander' in graphic novels over het Midden Oosten*. Utrecht: Universiteit van Utrecht.

Wels, P. A. J. (1996). *De spelling meester*. Utrecht: Uitgeverij Lemma BV.

[1] http://www.ivir.nl/dossier/ARCHIEF/auteursrechtrichtlijn/bronnen/TK_A.pdf geraadpleegd op 25 maart 2009, 15.50uur.

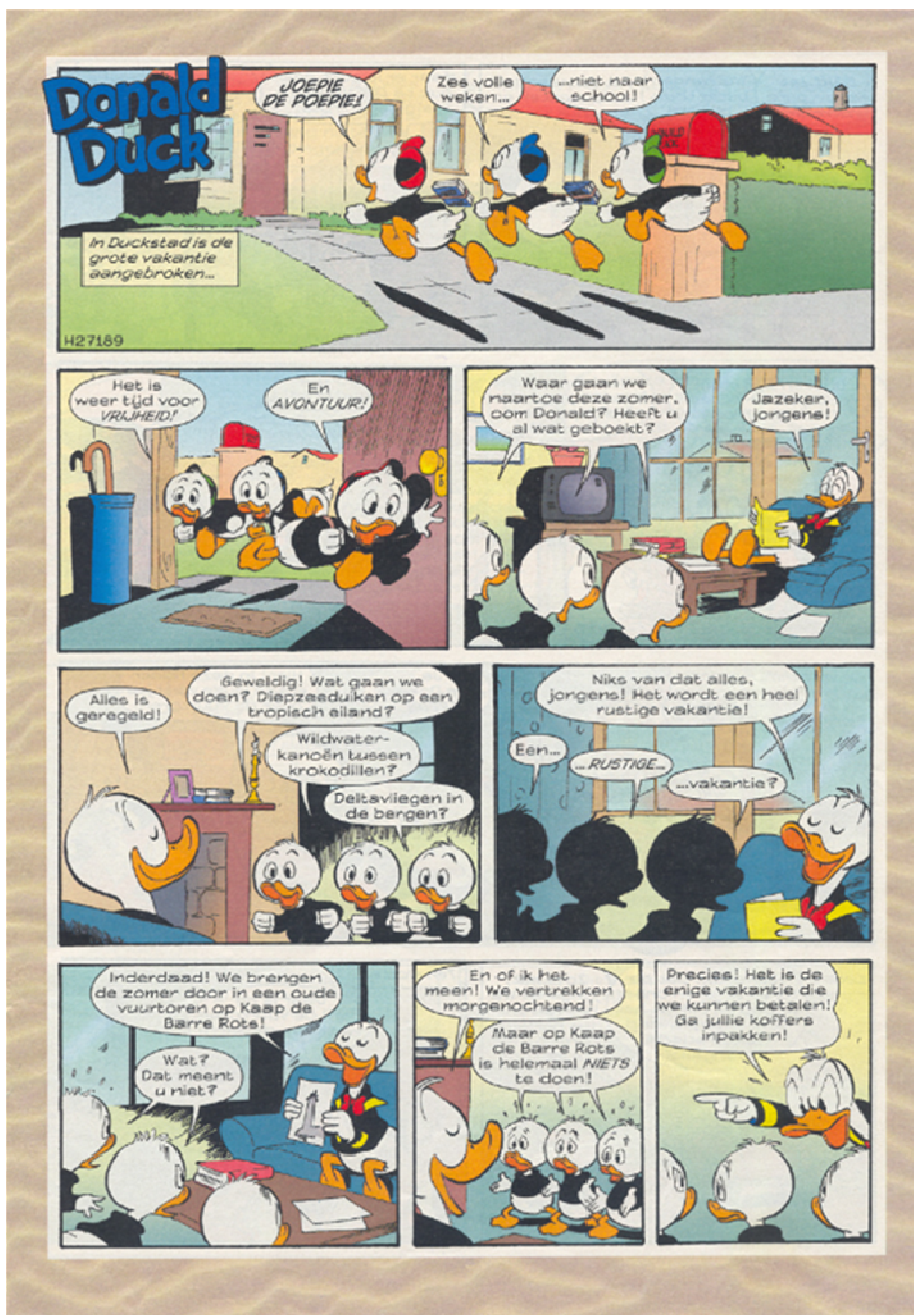

Appendices

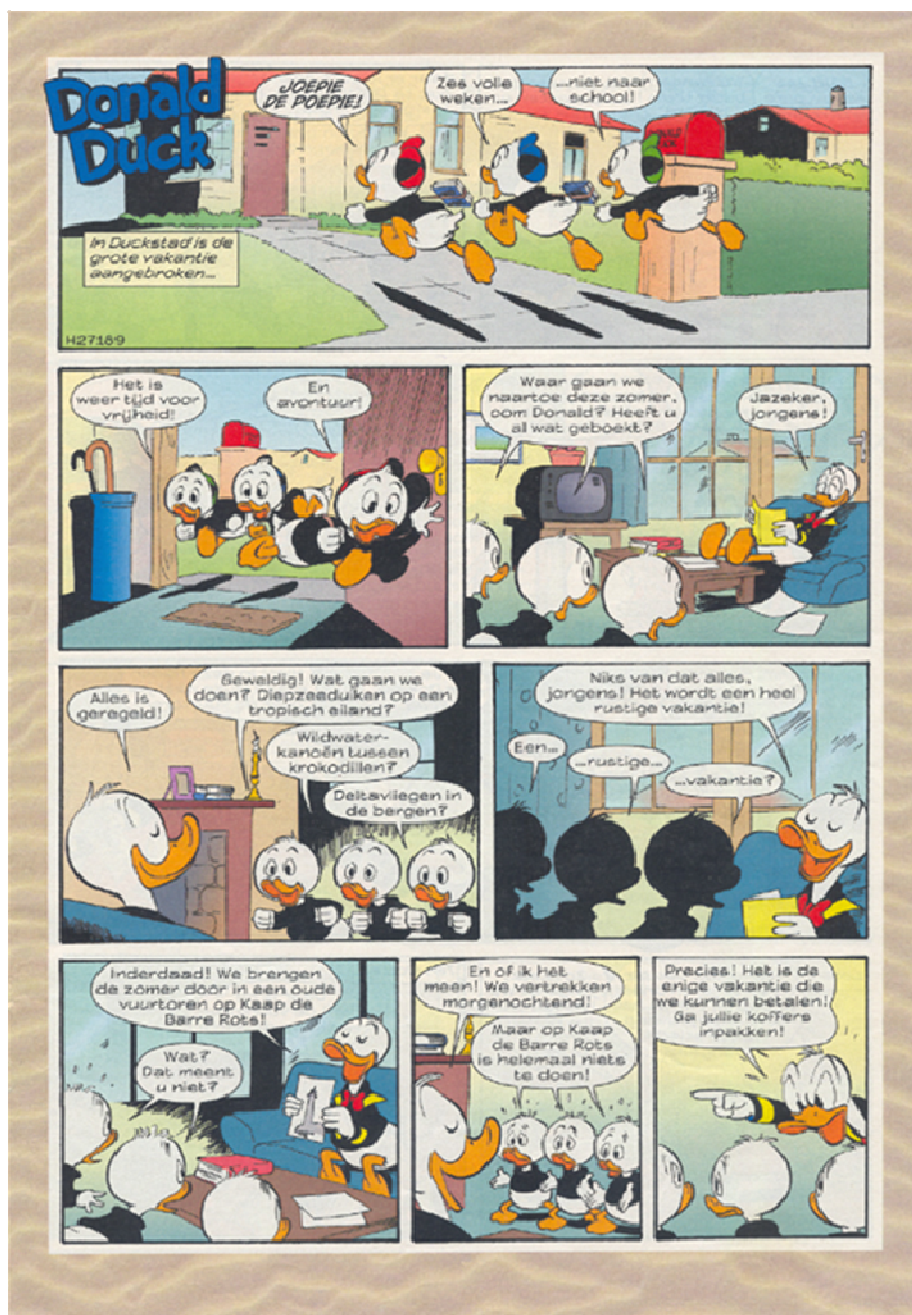
Appendix I: Onderzoeksmateriaal per conditie

Hieronder is per conditie de eerste pagina van het experimentele verhaal (Donald Duck 30-2008, p. 15-15). weergegeven.

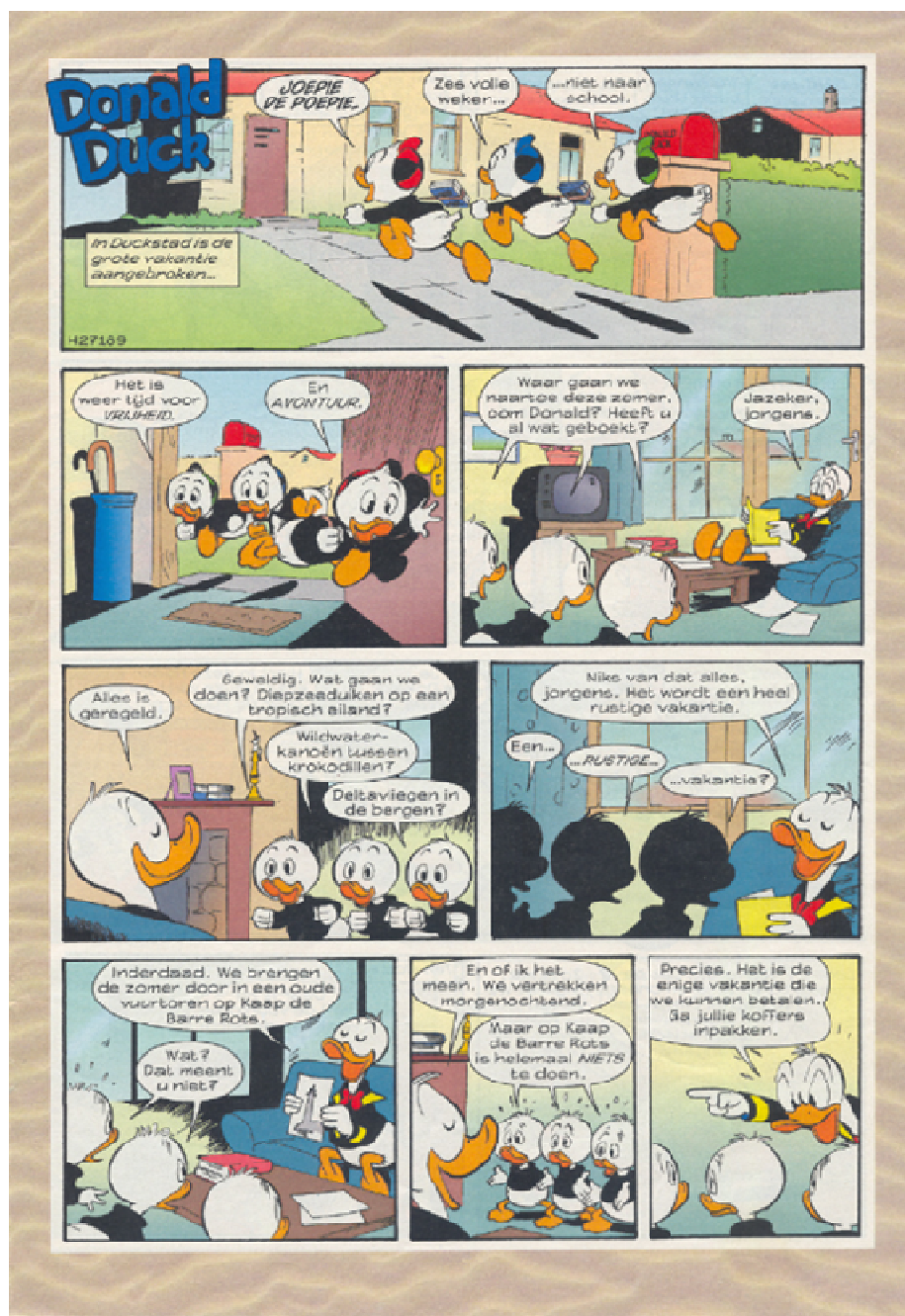
Conditie 1: Wel hoofdletters, wel uitroepetekens

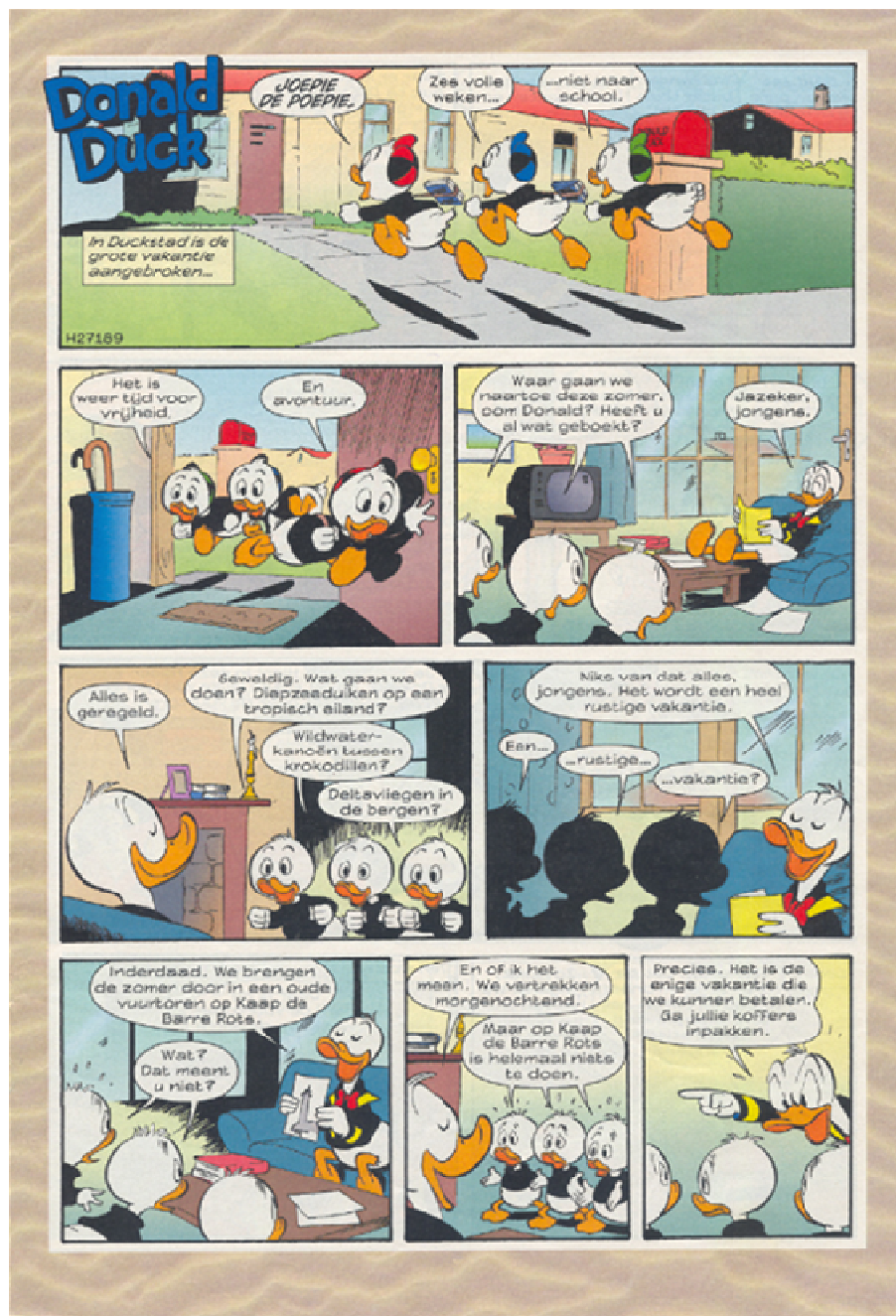
Conditie 2: Geen hoofdletters, wel uitroepetekens

Conditie 3: Wel hoofdletters, geen uitroepetekens

Conditie 4: Geen hoofdletters, geen uitroepetekens

Appendix II: Instructie pretest

Onderstaande instructie is aan iedere proefpersoon verteld.

Instructie experiment Donald Duck

In dit experiment staat een verhaal uit het weekblad Donald Duck centraal. Je krijgt op het scherm voor je een pagina uit een verhaal van Donald Duck te zien. De bedoeling is dat je deze pagina leest. Wanneer je de pagina hebt gelezen druk je op de **rechter pijltjestoets op het toetsenbord**, zodat de volgende pagina tevoorschijn komt. Die pagina lees je. Dit doe je tot je het verhaal uit hebt (het zijn in totaal 11 pagina's), **er verschijnt dan een wit scherm met de boodschap dat je de proefleider een seintje moet geven**. Op dat moment waarschuw je mij zodat ik je de taken kan geven.

Heb je hier tot zover vragen over?

Appendix III: Taken experiment

Onderstaand takenpakket is aan iedere respondent voorgelegd. Het bestond uit twee gedeelten: een herinneringstaak en een waarderingstaak.

Pagina 1

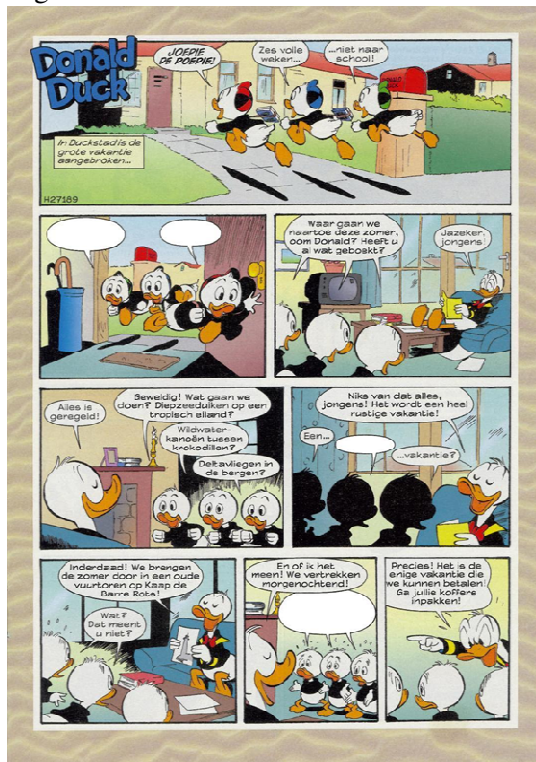
Instructie deel 1

Het vervolg van dit onderzoek bestaat uit twee delen. In het eerste deel, dat nu volgt, krijg je enkele pagina's uit het beeldverhaal te zien waarin sommige tekstballonnen leeg zijn gelaten. De bedoeling is dat jij de tekst in de ballonnen herstelt. Vul alsjeblieft in elke ballon die tekst in waarvan jij denkt dat die **letterlijk** in het oorspronkelijke verhaal in de ballon stond.

Als je dit deel hebt afgerond, volgt de instructie voor het tweede deel.

Als er nog vragen zijn kun je die nu stellen.

Pagina 2

Pagina 3

Pagina 4

Pagina 5

Instructie deel 2

In het tweede deel wordt gevraagd naar je mening over het verhaal, dat wil zeggen het gehele verhaal, niet alleen de passages die je zojuist zelf hebt aangevuld.

Je kunt je mening geven op antwoordschalen waarvan de uiteinden staan voor aan elkaar tegenovergestelde begrippen, bijvoorbeeld 'mooi'-'lelijk'. Tussen deze begrippen staan 5 bolletjes. Kruis bij elk begrippenpaar telkens dat bolletje aan dat het dichtst ligt bij het begrip dat jouw mening weergeeft.

Geef je oordeel over het Donald Duck verhaal dat je zojuist hebt gelezen.
Ik vind het verhaal:

<i>Eenvoudig</i>	<i>Ingewikkeld</i>
☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐
<i>Niet humoristisch</i>	<i>Humoristisch</i>
☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐
<i>Gemakkelijk in te leven</i>	<i>Moeilijk in te leven</i>
☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐
<i>Niet logisch opgebouwd</i>	<i>Logisch opgebouwd</i>
☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐
<i>Vrolijk</i>	<i>Verdrietig</i>
☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐
<i>Slecht</i>	<i>Goed</i>
☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐
<i>Niet spannend</i>	<i>Spannend</i>
☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐
<i>Aantrekkelijk</i>	<i>Niet aantrekkelijk</i>
☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐
<i>Duidelijk</i>	<i>Onduidelijk</i>
☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐
<i>Niet ontroerend</i>	<i>Ontroerend</i>
☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐

<i>Grappig</i>	<i>Niet grappig</i>
☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐
<i>Niet prettig leesbaar</i>	<i>Prettig leesbaar</i>
☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐

Pagina 6

<i>Complex</i>	☐	☐	☐	☐	<i>Niet complex</i>
<i>Leuk</i>	☐	☐	☐	☐	<i>Niet leuk</i>

Geef nu je oordeel over Donald Duck verhalen in het algemeen.
Ik vind Donald Duck verhalen in het algemeen:

<i>Eenvoudig</i>	☐	☐	☐	☐	<i>Ingewikkeld</i>
<i>Niet humoristisch</i>	☐	☐	☐	☐	<i>Humoristisch</i>
<i>Gemakkelijk in te leven</i>	☐	☐	☐	☐	<i>Moeilijk in te leven</i>
<i>Niet logisch opgebouwd</i>	☐	☐	☐	☐	<i>Logisch opgebouwd</i>
<i>Vrolijk</i>	☐	☐	☐	☐	<i>Verdrietig</i>
<i>Slecht</i>	☐	☐	☐	☐	<i>Goed</i>
<i>Niet spannend</i>	☐	☐	☐	☐	<i>Spannend</i>
<i>Aantrekkelijk</i>	☐	☐	☐	☐	<i>Niet aantrekkelijk</i>
<i>Duidelijk</i>	☐	☐	☐	☐	<i>Onduidelijk</i>

<i>Grappig</i>					<i>Niet grappig</i>
☐	☐	☐	☐	☐	
<i>Niet prettig leesbaar</i>					<i>Prettig leesbaar</i>
☐	☐	☐	☐	☐	
<i>Complex</i>					<i>Niet complex</i>
☐	☐	☐	☐	☐	
<i>Leuk</i>					<i>Niet leuk</i>
☐	☐	☐	☐	☐	

